



## YANLIŞ BİLGİ VE DEZENFORMASYONLA MÜCADELE: KAVRAMLAR VE UYGULAMALAR

COMBATTING MISINFORMATION AND DISINFORMATION; CONCEPTS  
AND APPLICATIONS

### Necmettin MUTLU

Dr., Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler,  
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,  
İstanbul/Türkiye.

Dr., Nişantaşı University, Economics, Administrative and Social Sciences,  
Political Science and Public Administration,  
İstanbul/Türkiye.

necmettin.mutlu@nisantasi.edu.tr

**ORCID ID:** 0000-0001-5509- 4380

### Makale bilgisi | Article Information

**DOI:** 10.47994/usbad.1257491

**Makale Türü / Article Type:** Araştırma Makalesi / Research Article

**Geliş Tarihi / Date Received:** 28.02.2023

**Kabul Tarihi / Date Accepted:** 25.11.2023

**Yayın Tarihi / Date Published:** 20.12.2023

**Yayın Sezonu / Pub Date Season:** Aralık / December

**Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article:** Mutlu, N. (2023). Yanlış Bilgi ve Dezenformasyonla Mücadele: Kavramlar ve Uygulamalar. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi* 5(13), 464-493.

**İntihal:** Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.  
**Plagiarism:** This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.



**İletişim:** Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>  
mail: [usbaddergi@gmail.com](mailto:usbaddergi@gmail.com)

**Öz:** Yeni enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle birlikte dezenformasyon ve yanlış bilgi içeren veri yığınlarının artış gösterdiği bilinmektedir. Dünya’da politika yapıcılar farklı biçimlerde bu süreçten etkilenmiştir. 2016 yılında ABD’de gerçekleşen seçimde yaşanan veri skandalları bu sürecin kırılma noktası olmuş ve Brexit vakasının ardından birçok yeni kavram ortaya atılmıştır. Dezenformasyon ve yanlış bilgi içeren verilerin yayılması kamusal alanda politika yapıcılar ile hizmet sağlayıcılar arasında yeni bir rekabet ve gerilim alanının ortaya çıkmasına neden olmuş, dünyada hükümetler, hükümet dışı örgütler, sivil toplumla birlikte özel girişimler tarafından dezenformasyon ve sahte bilgiyle mücadelede pek çok farklı yaklaşım ve pratik uygulama geliştirilmiştir. Bu makale; doğrudan bu yeni kavram, yaklaşım ve dezenformasyon ve sahte bilgiyle mücadelede geliştirilen uygulamaları incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaçla sahte içeriklere maruz kalmadan önce, maruz kaldıktan sonra ve dezenformasyon ağını analiz eden uygulamalar sistematik literatür taramasıyla analiz edilmiştir. Ayrıca, dünyanın farklı coğrafyalarında çeşitli ülkeler tarafından uygulanan politika girişimleri ve Türkiye’nin dezenformasyon ve yanlış bilgiyle mücadelede alabileceği olası önlemler incelenmiştir.

**Anahtar Kelimeler:** Yanlış Bilgi, Dezenformasyon, Kavramlar, Uygulamalar

**Abstract:** It is known that with the development of new information technologies, the mass of data containing disinformation and misinformation is increasing. Policy makers around the world have been affected by this process in different ways. The data scandals during the 2016 election in the USA were the breaking point of this process, and many new concepts were introduced after the Brexit incident. The spread of data containing disinformation and misinformation has led to the emergence of a new area of competition and tension between policy makers and service providers in the public sphere, and many different approaches and practices have been adopted in the fight against disinformation and fake information by governments, non-governmental organizations, civil society and private initiatives around the world. The application has been developed. This article; It aims to directly examine this new concept, approach and practices developed in the fight against disinformation and fake information. For this purpose, applications that analyze the disinformation network before and after exposure to fake content were analyzed through a systematic literature review. Additionally, policy initiatives implemented by various countries in different geographies of the world and possible measures that Turkey can take in the fight against disinformation and misinformation were examined.

**Key Words:** Misinformation, Disinformation, Concepts, Applications

## GİRİŞ

Dünya’da hükümetlerin, istihbarat teşkilatlarının, kolluk kuvvetlerinin, siber güvenlik personelinin ve işletme sahiplerinin- karşı karşıya olduğu temel zorluklardan biri; yabancı aktörler tarafından düzenlenen dezenformasyon faaliyetlerine artan ilginin yanında dezenformasyon faaliyetlerinin nasıl izleneceği ve bunlara etkili bir şekilde yanıt verileceğidir.

Yanlış bilgi ve dezenformasyonla mücadelede 2016 yılında gerçekleşen ABD başkanlık seçimleri ve Birleşik Krallık’ın Avrupa Birliği üyeliği referandumunu ya da bilinen adıyla Brexit milat olmuştur. Donald Trump’ın başkan seçilmesiyle ve İngiltere’nin Avrupa Birliğinden ayrılmasıyla sonuçlanan Batı dünyası için çalkantılı sürprizlerin başlangıcıyla yeni kavramlar tartışmaya açılmıştır. Sosyal medya ve enformatik çağıyla başlayan yanlış bilgilerin hızla yayılımı ve sahte haberler

(dezenformasyon), gerçek sonrası (post-truth) ve yanlış bilgilendirme (misinformation) sırasıyla Collins Dictionary, Oxford Dictionary ve Dictionary.com'da yılın kelimesi olarak ilan edilmiştir (Brashier ve Schacter, 2020: 2).

Bu süreçte Cambridge Analytica vakasının payı önemlidir. Cambridge Üniversitesi Psikometri merkezinde hazırlanan "Özel nitelikler ve tutumlar insan davranışının dijital kayıtlarından tahmin edilebilir" (Private traits and attributes are predictable from digital records of human behavior) isimli makaleden yola çıkılarak, Facebook profili ve beğenilerinin ait olduğu kişisel verilerin ABD seçimlerinde kullanıldığının ortaya çıkması, Batı enformatik ve psikoloji dünyasında yeni bir çalkantılı dönemi başlatmıştır. Çünkü 2016 başkanlık seçimleri sırasında, yaklaşık dört Amerikalıdan birisinin yanlış bir habere maruz kaldığı tespit edilmiştir (Walter ve Tukachinsky, 2020: 2). Donald Trump seçim kampanyasıyla ABD özelinde Anglo-sakson dünyada başlayan iletişim travmasında çarpıcı öyküler ortaya çıkmıştır. En çarpıcı olanlarından biri ABD blog sitelerindeki Trump hikayelerini kopyalayıp sansasyonel hikayeler haline getiren ve ABD'ye ölçeklenmiş kullanıcılara tıklatarak reklamlardan devasa gelirler elde eden 19 yaşında Makedonyalı üniversite öğrencisi Goran'a aittir (BBC, 2016).

Yalnızca iç politikada değil dış politikada da bu süreç birçok iddiayı gündeme getirmiştir. Örneğin, Rus İnternet Ajansı'na bağlı trol ordularının ABD'de birçok seçime müdahale ettiğini ileri süren araştırmalar bu süreçte ön plana çıkmıştır (Linville & Warren, 2020: 456). Çünkü artan kutuplaşma eğilimlerini anlamlandırmak için yeni araştırmaların yapılması gerekmiştir. ABD'de seçim rekabetini etkileyen en önemli değişkenlerden olan negatif partizanlık artan seçmen davranışı eğilimi olmuştur. Parti sadakatinde ve bölünmüş oylamalarda çarpıcı artışlara neden olan bu davranış seçim rekabetini doğrudan etkilemiştir (Abramowitz ve Webster, 2016: 17).

2018'de Dünya Ekonomik Forumu (WEF) Küresel Riskler Raporu, Çevrimiçi yanlış bilginin yaygınlığının arttığını 2017 yılında küresel yanlış bilginin 2016 yılına göre %30 oranında yükseldiğini ilan etmiştir. Bunun yeni bir fenomen olmadığını 2013 yılından o güne sosyal medyanın yükselişiyle artan bir olgu olduğunu tespit etmiştir. Bu süreci dijital orman yangını olarak tanımlamıştır (World Economic Forum, WEF, 2018). Çünkü orman yangınlarında olduğu gibi bireyler bu sürece hızlı ve hazırlıksız yakalanmaktadır. Pew Araştırma Merkezi, 2016 tarihli raporuna göre ABD'li kullanıcılarda 30 ve 40 yaş grupları dijital okuryazarlığa daha az aşına iken ileri yaş gruplarında geleneksel kullanım ve içeriğe hazırlıksızlık artmaktadır (Pew Araştırma Merkezi, PEW, 2016).

Teknoloji pratiğindeki bu farklılıklar ortaya yeni kavramların çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Post-Truth kavramının ortaya çıkışında en önemli faktörler sosyal nitelikteki düşüş, artan ekonomik eşitsizlik, kutuplaşma, bilimsel bilgiye olan ilgi ve güvenin azalması, parçalanmış medya ortamı (splinternet)'dir (Lewandowsky vd., 2017). Bu süreçte yanlış bilgi gerçek bilgiden çok daha hızlı yayıldığından online yanlış bilgi ayıklama ve gerçek kontrolü araçlarının yeterli olmadığı görüşü yaygın

hale gelmiştir (Roozenbeek ve van der Linden, 2019:5). Çünkü çoğu kez alıcılar mesajın birkaç özelliğine bakarak içeriği teste tabi tutar. Bu özellikler şunlardır; (1) Bilgi ile inanç uyumu, (2) Bilginin kendi içinde tutarlılığı, (3) Kaynak güvenilirliği, (4) Diğer insanların içeriğe inanıp inanmadığıdır (Walter ve Murphy, 2018: 5).

Aktarılan bu çerçevede sosyal medya yanlış bilginin üreme alanı olarak görülmektedir. Örneğin; Elon Musk'ın Twitter'ı satın almasının ardından Twitter'da bot ve sahte hesaplar tartışmalara konu olmuştur. Sparktoro'nun araştırmasına göre aktif hesapların (analiz edilen 1 milyardan fazla hesap) %19,42'si bot ya da sahte hesaptır. (Sparktoro, (ST), 2022) 2017 tarihli çalışmada da benzer sonuçlar bulunmuştur. Araştırmaya göre; aktif Twitter hesaplarının %15'i bot hesaptır. Gerçek hesaplarla ağ ilişkilerinin analiz edildiği çalışmada yalnız bot hesapların insan benzeri davranışlar sergileyen daha özellikli bot hesaplarla etkileşime girdiği tespit edilmiştir (Varol vd.,2017). Özellikle seçim kampanyaları sırasında siyasi dezenformasyon ve yanlış bilgi yayılımı için bu botlar kullanılmaktadır. Bu dönemde MacronLeaks ve PizzaGate bu bot etkili yanlış bilgi kampanyalarındandır (Roozenbeek ve van der Linden,2019: 5). Bot etkili kampanyalarda komplo teorilerinin payı önemli yer teşkil eder. 2016 seçimlerinden önce de ABD'de komplo teorilerine olan inanç bir araştırma olgusu olarak yer almıştır. Örneğin 2011 yılında yapılan bir ankete göre cumhuriyetçi seçmenlerin %51'i Barack Obama'nın Amerika Birleşik Devletleri'nde doğmadığına inanmaktadır (Politico, 2011).

Yukarıda ifade edildiği gibi yalnızca Siyaset Biliminde değil Uluslararası İlişkiler literatüründe de yanlış bilgi, dezenformasyon ve trol fabrikaları strateji belgelerine konu olmuştur. ABD'nin yeni nesil savaş tanımlarına giren 3.offset stratejisi Rusya ve Çin'in yeni nesil asimetrik harp tekniklerini küresel gözetim ağı aracılığıyla dengelemeyi öngörmektedir. Rusya'nın Gerasimov doktrini; Suriye, Gürcistan, Kırım ve Donbas'ta yürütülen hibrit savaş stratejisinin geleceğin savaşlarının ekonomipolitik ve siber alanda çatışmalar barındıracağını açıklar (Abrams, 2016:30). Oxford Üniversitesi 2019 tarihli raporunda 70 ülkede organize sosyal medya dezenformasyon kampanyalarının kanıtlarını bulmaktadır. 70 ülkeden 50'sinde bot insan ve insan kontrollü robot (cyborg) hesaplar aracılığıyla yürütülen faaliyetlerin çoğunlukla Facebook merkezli olduğu açıklanmaktadır (Bradshaw ve Howard, 2019).

Papa Francis 2018 yılı Dünya iletişim gününde yaptığı konuşmada sahte haberlerin tarihini Adem ile Havva'ya kadar götürmüştür. İlk olarak Aden bahçesinde yılan tarafından kullanıldığını söylerek İncil'in yaratılış bölümüne atıfta bulunmuştur (NBC, 2018). 2020 yılında Rusya ve Çin dezenformasyonlarına karşı Avrupa Birliği politikası için ABCDE (Actors, Behavior, Content, Degree, Effect) çerçevesi tanımlanmıştır. ABCDE çerçevesinde; Aktörler, Davranış, İçerik, Derece ve Etki ayrı bir süreci ifade etmektedir. Buna göre *Aktörler* Rusya ve Çin dezenformasyonundan cesaret alması beklenen yarı otoriter yönetimlerdir. *Davranış*; gerçek ve gerçek olmayan ile koordineli ve koordinasyonsuz davranışlar

arasındaki çizgileri bulanıklaştırmak için rakip aktörlerin kullandığı bot davranışlarını tanımlamaktadır. *İçerik*; büyük anlatılar, komplo teorileri ve söylentilere dair sentetik içeriklerin artacağını ve bunların tespit edilmesi için gereken teknolojilerin geliştirilmesi gerektiğini ifade etmektedir. *Derece*; Rakip aktörlerin, güvenilir bilgilere erişmeyi zorlaştırmak için inorganik ve yarı organik ağlarda (web siteleri, haber medyası, sosyal medya ağları, devlet tabanlı sosyal medya ağları vd.) içerik sayısını artıracaklarını ileri sürmektedir. *Etki* başlığı ise rakip aktörlerin partizan olmayan aktörlere karşı duyulan toplumsal güveni zedelemek amacıyla önde gelen bireyleri kutuplaştırma ve itibarsızlaştırma çabalarının sürdüreceğini belirtmektedir (Pamment, 2020: 5). Bu araştırmada aktarılan çerçevede 2016 yılından bu yana yanlış bilgi ve dezenformasyonla ilgili üretilen yeni kavram ve araştırmalar arasındaki korelasyonlar incelenmektedir. Yanlış bilgi ve dezenformasyonla ilgili yürütülen araştırmalar hangi etkili ve yenilikçi sonuçlara dikkat çektiği sorunsalına dikkat çekilmektedir.

## Kavramlar

### Dezenformasyon ve Yanlış Bilgi

Cambridge Sözlük'te information; bilgi, "biri ya da bir şey hakkındaki gerçekler" anlamına gelen niteliksel bir kavram olarak açıklanmaktadır (Cambridge Dictionary, 2023). Türk Dil Kurumu'nda ise danışma, tanıtma, haber alma, haber verme, haberleşme olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2023). Türkçe'de enformasyon kelimesi, siyasal ekosistemde yer alan bilginin tanıtımı olarak açıklanır. Bu noktada siyasal ekosistemde yer alan bilginin dolaşımında Disinformation ve Misinformation kavramlarının ayrıldığı sınırın anlaşılması gerekir. Kavramların açıklamasına göre ayrıldıkları sınır niyet'tir. Yani Misinformation yanlış bilginin kasıtlı olarak yayılmak istenmemesine rağmen sehven yayılması olarak açıklanmaktadır. Disinformation kavramı ise kasten bilginin maksadından saptırılmasıdır (Dictionary Sözlük, 2023).

Giriş bölümünde aktarıldığı gibi sahte bilginin tarihi insanlık tarihi kadar eskiye götürülebilir. Güncel problem, teknolojilerin yanlış bilginin yayılımını kolaylaştırmasıdır. Sahte bilginin yayılım hızı tarihin hiçbir döneminde olmadığı kadar artmıştır. Uygulamalardaki ana tartışma da bu noktadan hareketle bu hızı karşı nasıl set olunacağıdır.

Yanlış bilginin kasıtlı ya da sehven yayılmasında niyet üzerine yapılan bu kavramsal ayırım başka bir soruyu beraberinde getirir. Bu soru; niyetin hangi ölçüye göre kasıtlı ya da kasıtsız tanımlanacağı sorunudur. Zaten bu sorun yanlış bilgi ve dezenformasyonla mücadeledeki uygulama farklılıklarının da ana çerçevesini çizmektedir. Bunun daha iyi anlaşılması için dezenformasyon literatüründeki çalışmalara değinilmesi gerekmektedir. İkinci dünya savaşı sırasında Pearl Harbor saldırısından başlayarak savaş zamanı söylentilerinin nasıl ve neden yayıldığı üzerine yapılan ilk sistematik araştırma (Allport ve Postman, 1945: 5) söylentinin psikolojisini iki temel koşula; önem ve belirsizliğe bağlar. Ortalama vatandaş kriz zamanlarında konunun büyük öneminden ve nesnel durumun belirsizliğinin neden

olduğu kaygıdan arınmak için söylentiler yayar ve inanır. Bu, bireylerin hissettiği duygusal gerilimleri açıklama ve hafifletme işlevi görür.

### **Söylentiler**

Bir fikre inanmakla anlamak arasındaki fark kadim tartışma konusudur. Spinoza anlama sırasında tüm bilgilerin kabul edildiğini ve yanlış bilgilerin daha sonra kabul edilmediğini öne sürmüştür. Descartes ise kavrama sırasında bilgilerin kabul edilmediğini yanlış bilgilerin daha sonra zihinsel temsilde oluştuğunu öne sürmüştür (Gilbert vd., 1993). Bilakis, insanlar daha kolay anladıkları fikirlere daha rahat inanırlar (Gilbert, 1991: 113). Herhangi bir söylentinin gerçeklik payı olup olmaması önemli olmaksızın söylentiler doğru olarak algılandıklarında gelişerek büyürler. Bireyler söylentileri doğru olarak algılamak istediklerinde onlara güvenilir kaynaklar atfederler. (Fragale ve Heath, 2004: 229) Söylentiler özel bir yanlış bilgi türüdür. Farkı ve en önemli özelliği gerçeklere dayalı olduğuna dair yoğun bir inancın olmasıdır (Berinsky, 2012: 17). Nitekim yıllar önce yapılan bu tespitlere uygun olarak ABD halkının en az yarısının bir komplo teorisine inandığı bulunmuştur (Oliver ve Wood, 2014: 2).

Lewandowski'ye göre yanlış bilginin kökenleri dört ayrı kaynaktan toplanabilir. Bunlar söylenti ve kurgular (şehir efsaneleri), politikacılar ve hükümet, şahsi menfaat güden kişi ve kurumlar ve medyadır. Söylenti ve kurguların kaynağı çoğunlukla edebi (film, müzik vd.) kurgulardır. Çoğunlukla duygusal dürtüleri harekete geçirici mesajlar taşır. Halk politikacılar tarafından yayılan yanlış bilgilerin farkındadır. Fakat doğru ve yanlış bilgiler arasında ayırım yapamaz ve zihinleri bu konuda oldukça karışıktır. Medya içeriklerinin doğru anlaşılması için ise her biri dijital okuryazarlık gerektiren kapsamlı bir aşılama sürecinin başlatılması gerekir (Lewandowsky vd., 2012). Bu aşılama çalışmalarının ilki sayılabilecek 1960'larda bir "beyin yıkama aşısı" olarak başlayan aşılama teorisinde aşılama metaforu tıbbi bir benzetmeye dayanır. Buna göre önceden insanları zayıflamış yanlış bilgi dozlarına maruz bırakarak bilişsel bağışıklık kazandırılabilir (Roozenbeek ve van der Linden, 2022: 3).

### **Aşılama Kavramı**

Aşılama teorisi biyolojik bir metafordan yararlanır: Zayıflamış bir virüs dozu içeren enjeksiyonların bağışıklık sistemindeki antikoru gelecekteki enfeksiyonlara karşı direnç kazandırması için tetikleyebilmesi gibi yanlış bilgilere karşı zihinsel antikoru geliştirilebilir. Başka bir deyişle, insanları yanıltıcı bir argümanın zayıflamış bir versiyonuna maruz bırakarak ve bu argümanı önleyici bir şekilde çürüterek, gelecekteki aldatma girişimlerine karşı tutumsal direnç kazandırılabilir. (Traberg vd., 2022)

Tıpkı aşılama gibi hastalık taşıyan virüse yani yanlış bilgiye karşı zayıflatılmış virüs yani zayıflatılmış yanlış bilgi kullanılarak kazandırılan bilişsel bağışıklıktır. Bu yolla zihin; ikna, aldatma, manipülasyon girişimlerine karşı daha az duyarlı hale getirilir. Bu biyolojik metafor 1964 yılında McGuire tarafından gündeme getirilmiştir. Araştırmada daha iyi eğitilmiş iknaya karşı özel bir



bağışıklık kazandırabileceği ihtimali tartışılır. Fakat özellikle kitle iletişim araçlarının karşısında zihinsel aşılama için daha ileri ampirik kanıtların gerektiği öne sürülür (McGuire, 1964: 193).

Nitekim kitle iletişim araçları artan bilişsel uyumsuzluğa neden olabilmektedir. Bilişsel uyumsuzluk teorisine göre iknaya karşı direnç oluşturan çarpıtma ve inkar davranışları insanın derinden kök salmış çekirdek inançlarıyla çelişen bilgilere karşı kendisini savunma davranışı olarak rasyonelleştirici bir tepki geliştirmesidir (Batson, 1975: 179). Bununla uyumlu olarak Kültürel Biliş Teorisinde yanlış bilgiyi düzeltici mesajların hedef kitlenin kültürel değerleriyle çerçevelenmesiyle daha etkili hale getirildiği birçok araştırmada kanıtlanmıştır (Kahan, 2008: 14). Bilişsel uyumsuzluğa göre davranışlar duygu ve düşüncelerle zıt olursa psikolojik gerilime neden olur. Bu gerilim bireyi davranışlarında değişiklik yapacağı bir tutum değişikliğine sürükler. Bu değişiklik genellikle davranışının yönünde tutumunun değişmesi biçiminde tezahür eder (Festinger, 1957: 16). Bu olgu bazı durumlarda Bommerang etkisi olarak ifade edilir.

Boomerang etkisine göre mesajlar hedef kitledeki anti sosyal ve sağlıksız davranışları kısıtlamaya çalışır. Fakat mesajlar her durumda beklenen etkiye ulaşamaz. Alıcılar bazı mesajların risklerini ve öz tutumları açısından zararlarını göze alarak reddeder. Bazı durumlarda ise kabullenmesine rağmen sonradan uymaya direnir (Byrne ve Hart, 2009: 8).

Tutum değişikliğinin aktarılan bu yönünü, gençler arasında Tip 2 diyabet ve obeziteyi önlemek için bir video oyununun tasarımında nasıl kullanılabileceğini inceleyen araştırma ortaya koymaktadır. Eğlence yoluyla davranış değiştirme uzmanlarının oyunu oluşturmak için nasıl birlikte çalıştığını gösteren araştırmasında Thompson; hikaye karakterlerinin daha ikna edici olma ihtimalinin yüksek olduğunu bulmaktadır (Thompson vd., 2010).

Covid 19 salgınıyla ortaya çıkan ve hayatın her alanını etkileyen gelişmelerle birlikte yeni bir kavram ortaya çıkmıştır. Pandemi döneminde viral haline gelen yanlış bilgi zincirleri, pandemiyle ilişkilendirilen infodemi kavramıyla anılır hale gelmiştir. İnfodemide pandemide virüsün yayılması sırasında sağlık kuruluşlarının yürüttüğü gibi hassas gözetim sistemlerinin kurulması gereklidir. Yanlış bilgi gözetim sistemi infodeminin neden olacağı risklere direnç oluşturabilir. Fakat tüm araştırmaların birkaç ortak noktasından biri olan yanlış bilginin yayılma hızının tehlikesi böyle bir sistemin en önemli zayıflığı olacaktır. Bu zayıf yönün giderilmesi için sosyal medya şirketlerinin bilim adamlarına toplu verilere ulaşım imkanı sağlaması gereklidir. Bu verilerin saklanması infodeminin yayılımı için en tehlikeli nedenlerden birisidir (Scales vd., 2021: 680).

İnfodemi kavramı ilk kez 2020 Münih Güvenlik Konferansında Dünya sağlık örgütü genel direktörü tarafından gündeme getirilmiştir. Genel direktör; bir infodemiyle savaştıklarını, yanlış bilginin virüsten daha hızlı yayıldığını, bütüncül bir yaklaşımla infodemiyle mücadele edilmesi gerektiğini belirtmiştir (World Health Organization, 2020). Çünkü anlık takip ve tedavi edilmeyen virüsler gibi yanlış bilgiler de uzun süre bellekte yer işgal edecektir. Bu yüzden epidemiyologların

çalışma prensiplerine benzer şekilde infodemiologların yani yanlış bilgi ve dezenformasyon uzmanlarının virüslü bilgileri hızlıca tespit etmesi ve gözetleme, tanımlama merkezlerine yani tedavi merkezine iletmesi gereklidir. İnfodemioloji ve infodemiolog modeli bu şekilde işlemektedir (Scales vd., 2021: 682).

Bilimsel iletişim olarak tanımlanan bu sürecin başarılı olması için yanlış bilgilendirme ve dezenformasyon kampanyalarının önceden tahmin edilmesi gereklidir. Hemen akabinde ise çevrimiçi stratejiler ve internet platformlarında çürütme mesajlarının geliştirilmesi gereklidir (Iyengar ve Massey, 2019: 7657). Yanlış bilgiye karşı geliştirilen çürütme mesajının yalnızca düzeltme değil ayrıntılandırma da içermesi gerekir. Çünkü tek başına düzeltme yanlış bilgiyi güçlendirir. Etiketleme yerine verilerle ayrıntılandırılmış yeni ve güvenilir bilgi sağlanması gereklidir. Bu yanlış bilginin kalıcılığını engellemek için hayati bir rol oynar (Walter ve Murphy, 2018: 425). Düzeltme mesajlarının tasarımı üzerine yürütülen bir araştırma; düzeltmelerin sıklıkla hedeflenen ideolojik grup arasındaki yanlış algılamaları azaltmada başarısız olduğunu göstermektedir. Buna ek olarak, düzeltmelerin hedef gruplardaki yanlış algılamaları fiilen artırdığı "geri tepme etkisi" de ortaya çıkmaktadır (Nyhan ve Reifler, 2010: 305). Çünkü düzeltme mesajları kişinin ideolojisi ile çeliştiğinde bazı durumlarda düzeltmeler yanlış bilgiye olan bağlılığı artırmaktadır. Bir kaynağa bağlılık duygusunun şiddeti, kişinin bir bilgiyi gördüğü gibi kabul edip etmeyeceğini doğrudan etkiler (Lewandowsky vd., 2012).

Çevrimiçi haber enformasyonu ve kamusal söylemde gerçek ya da doğruluk kontrolü (fact-checker) olarak bilinen araçların önemli yeri ve bilinirliği vardır. Fakat buradaki belirsizlik doğruluk kontrolünün, tutumları yanlış bilgiye maruz kalıncıktan sonra ne zaman ve hangi ölçüde etkilediğidir. İnsanların var olan tutumlarla örtüşen yanlış bilgileri daha fazla seçip inandığını savunan güdülenmiş muhakeme teorisi bu boşluğu etkili biçimde doldurmaktadır (Walter vd., 2020).

Güdülenmiş muhakeme teorisinde; alternatif anlatıların düzeltmede etkili olabilmesi için yanlış bilginin ilk halindeki nedensel açıklamaların kullanılması gerekir. Yanlış bilginin ilk halinde neden doğru olduğunun düşünüldüğü açıklanmalıdır (Lewandowsky, 2012). Düzeltme faaliyetlerinin (retraksiyon) etkililiği genel olarak 3 ana ilkede toplanmaktadır. İlki kişiyi zihinsel olarak tetikte tutacak ön uyarı sistemlerinin geliştirilmesidir. İkincisi düzeltme etkinliklerinin tekrar etmesidir. Fakat bu her zaman mükemmel bir sonuç vermeyebilir. Üçüncüsü ise ayrıntılı alternatif anlatıların sağlanmasıdır (Cook vd., 2015).

Agnatoloji (bilgisizlik bilimi) yanlış bilgi araştırmalarında yanlış bilginin ilk haline odaklanır. Agnozinin hedefinde olan kişiler doğru ve gerçek bilginin ne olduğunu bilmediklerinden ayırt etme yetenekleri yoktur (Bedford, 2010: 160). Agnatoloji yanlış bilginin kökenini ve analizini araştıran yeni bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Fakat analitik müzakere ile güdülenmiş muhakeme birbirinden ayrılır. Bireylerin, görüşlerini destekleyen sahte ya da yanlış içerikleri seçerek algıladığı güdülenmiş muhakeme yaklaşımı partizan tutumların gelişimini açıklar. Bunun yanında analitik düşünmenin ve sahte içerikleri fazla eleştirel değerlendirmeye tutmanın



kutuplaştırmayı artırıcı etkisi göz önünde bulundurulmalıdır (Pennycook ve Rand, 2019: 42).

Sosyal medya teknolojilerinin filtre balonları ve kişiselleştirilmiş algoritmalarının eleştirel düşünmeyi zayıflattığı bilinmektedir. Kullanıcıların büyük ölçüde benzer görüşlere maruz kalmasına neden olan bu bireyselleştirilmiş yankı odaları, ideolojik ayrımları güçlendirmektedir. Flexman; 50 bin kullanıcının web arayüzü geçmişlerini incelediği araştırmasında kullanıcıların büyük çoğunluğunun yankı odası eğiliminde benzer görüşleri tükettiğini bulmaktadır (Flexman vd., 2016). Nitekim Ferrara; 17 milyon gönderiyi incelediği 2017 Fransa cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde MacronLeaks sızıntıları araştırmasında, sızıntılarla ilgilenen kullanıcıların farklı siyasi görüşlere sahip Fransız kullanıcılar değil, alternatif sağ görüşlere sahip kullanıcılar olduğu sonucuna ulaşmaktadır (Ferrara, 2017: 5).

NATO Stratejik İletişim Mükemmeliyet Merkezi; bilgi yayılımını karma medya ve çapraz medya bilgi yayma kampanyaları olarak ayırmaktadır. Karma medya bilgi yayma yaklaşımında tek bir merkez daha doğrusu belli bir merkez bulunmaz. Sahte bilgi birden çok haber sitesinde aynı anda dolaşıma girebilir. Çapraz medya yaklaşımında ise tek bir merkezden fakat farklı iletişim modlarında (TV, Sosyal medya, YouTube vb.) bilgi dolaşıma sokulabilir (NATO Stratcomcoe, 2017). Bilgi yayılımında bu doğrultuda önemli kavramlardan biri Astroturfing kavramıdır. Astroturfing, bir aday, politika veya konu için yaygın taban desteği yanılsaması meydana getirme uygulamasıdır. Uygulama stratejisi insanların çoğunluğun görüşlerini benimsemesi için sürü içgüdüsünden yararlanır. Kampanyalar, şirketler, lobiciler, işçi sendikaları, kar amacı gütmeyen kuruluşlar veya aktivist kuruluşlar tarafından düzenlenebilir. Ayrıca kişisel gündemleri olan bireyler veya organize gruplar tarafından düzenlenebilir. Örneğin çevre kirliliğine neden olan büyük şirketler, küresel ısınmada insan faaliyetlerinin bir öneminin olmadığına dair Astroturfing kampanyası düzenleyebilir (Cho vd., 2011).

Söz konusu kampanyalarda yanıltıcı bilgilerin insanların hafızalarını, anı ve hatıralarını nasıl etkilediğine dair birçok araştırma bulunmaktadır. İz teorisi, engelleme teorisi, stratejik etkiler teorisi bu bilişsel fenomenleri anlamada kullanılan önde gelen yöntemlerdir (Ayers ve Reder, 1998: 3). Bir olayın eksik ya da yanlış yönlerinin hangilerinin hatırlandığına dair yapılan deneyde insanların önemli olmayan ya da yanlış bilgileri hatırlama eğiliminde oldukları bulunmaktadır (Gerrie vd., 2006). Fakat literatür halkın siyasal farkındalık eksikliğini bu kampanyalarda yanlış bilgi ve dezenformasyon konusunda sonuçlarıyla ilgili farklı fikirdedir. Bazıları partizanlığın sembolik ipuçları kullanılarak dezenformasyonu azalttığı görüşünderken bazıları bilgisizliğin hata yapma olasılığını artırdığını ileri sürer (Blais vd.,2010). Gaines kullanıcılara ait yorumları kullanarak partizan görüşlü kimselerin, inançlarını zaman içinde güncellediğini ortaya koymaktadır (Gaines vd., 2007).

Tüm yönleriyle söz konusu tanımlar altında, dezenformasyon ve yanlış bilgiyle mücadele uygulamalarının pratikte hangi sonuçları verdiğinin tespit edilmesi gerekmektedir. Türkiye, Oxford üniversitesi raporuna göre dezenformasyondan

muzdarip ülkeler listesinin en başında yer almaktadır. Yalnızca Türkiye değil tüm dünya ülkeleri dezenformasyon ve yanlış bilgiyle mücadele halindedir. Dünya ülkelerinin birçoğu kanuni düzenlemeler geliştirmiştir (Robinson vd., 2019). Fakat standart hukuki düzenlemelerin de etkili sonuçlar üretmediği bu olguyla mücadelede pratik uygulamaların ve sonuçlarının tespit edilmesi gerekmektedir.

## Yöntem

Bu araştırma, literatür taraması ile elde edilen nitel verilere dayalıdır. Bu doğrultuda belirlenen araştırma problemleri uyarınca sistematik literatür taraması yaklaşımı ile ulaşılabilir en doğru araştırmalar belirlenmiş, araştırma literatüre sağlayacağı yenilik çerçevesinde yapılandırılmış, araştırma soruları bu nesnel odakta belirlenmiştir (Booth vd.,2021). Bu minvalde ortaya çıkan konsept, planlama, tarama ve raporlama bileşenleri altında senteze dahil edilmiştir. Süreç eleştirel olarak yeniden gözden geçirilmiş, bulgularda elde edilen nihai sonuçlar iyileştirilmiştir. Bu bağlamda belirlenen araştırma soruları aşağıdaki gibi belirlenmiştir;

2016 yılından bu yana yanlış bilgi ve dezenformasyonla ilgili üretilen yeni kavram ve araştırmalar arasındaki korelasyonlar nelerdir?

Yanlış bilgi ve dezenformasyonla ilgili yürütülen araştırmalar hangi etkili ve yenilikçi sonuçlara dikkat çekmektedir?

Bu konularla ilgili literatür geniş ve karmaşıktır, ancak bu makalenin geri kalanında sunulacak veriler, makul ölçüde net sonuçlara odaklanmaktadır.

## Bulgular

Dezenformasyon ve yanlış bilgiyle mücadele uygulamalarında müdahale kategorilerinde çeşitli ayrımlara gidilmektedir. İçeriklere maruz kalmadan önce sahte haberleri değerlendirecek bireyleri güçlendirmeyi amaçlayanlar, maruz kaldıktan sonra yapısal değişiklikleri geliştirmeyi amaçlayanlar ve maruz kalmayı önlemek için haber içeriklerinin tespitini amaçlayanlar olarak ayrılabilir. Bu ayrım kullanıcı temelli, içerik temelli ya da politika müdahaleleri kapsamında da değerlendirilebilir. Bu araştırmada sahte içerik müdahaleleri; analiz temelli yaklaşımlar, maruz kalmadan önce önlemeyi amaçlayan uygulamalar ve maruz kaldıktan sonra etkisini azaltmayı amaçlayanlar olarak tasnif edilmiştir.

Tüm ayrımlarda sahte haberlerin tenkit ya da tahkir edilerek sessizleştirilebileceği fikri çürütülmüştür. Kaynaklar ne kadar filtrelensin ya da bloke edilirse edilsin türemeye devam etmektedir. Bu uygulamalar yerine iyileştirme (önleme, maruz kalmadan önce) ve farkındalık (ön alma, maruz kaldıktan sonra) faaliyetlerine ağırlık verilmelidir. Bu faaliyetlerin ne olduğu sorusu bu araştırmanın temel araştırma problemini oluşturmaktadır.

2003-2017 yılları arasında yazılan makalelerde sahte haber tipolojileri 6 ana başlığa dayandırılmaktadır. Bunlar hiciv, parodi, uydurma, manipülasyon, propaganda ve reklamcılık'tır (Tandoc vd., 2018). Genel olarak kategorilerde parodi ya da hicivler, link ya da tıklatma tuzakları, yanıltıcı veya sahte içerikler,

yanlış bağlamlar (çarpıtmalar), manipüle edilmiş içerikler (kasıtlı çarpıtmalar) kullanılmaktadır. Dezenformasyonun sınıflandırılmasında genel geçer bir kabul olmamakla birlikte sınıflandırmalar farklılık göstermektedir. Örneğin Brezilya WhatsApp gruplarında yer alan içeriklerin incelendiği araştırmada, Çarpıtma-Uydurmalar ve Komplo teorileri olmak üzere 3 başlıkta sınıflandırılmaktadır (Soares vd., 2021). Müdahale öncesi veri ağı haritasının analizi gerekli müdahalelerin tasarlanması için yürütülmektedir. Bu bölümde aktarılan bağlamda içerik analizi temelli yaklaşımlar incelenecektir.

### İçerik Analizi Temelli Yaklaşımlar

Daniel Bedford Agnatolojik yaklaşımla iklim değişikliği hakkında halk arasındaki yanlış anlamaları, popüler medyadaki yanıltıcı ifadeleri incelemektedir. Bu yolla alıcıların küresel ısınma bilimini yanlış bilgileri öğrenerek öğretme yönteminin etkinliğini göstermektedir (Bedford, 2010: 161). Sosyal ağ analizi olarak bilinen Agnatoloji yöntemi, yanlış bilgilerin bir ağ üzerinden nasıl yayıldığını haritalandırır. Doğru bilgilerin etkili şekilde yayılması için ağın etkin üyelerinin belirlenerek yanlış bilgi düşümlerinin etkisiz hale getirilmesi için etkili bir araç sunar. Sosyal ağ analizinin çalışma mantığı önleyici müdahale olarak aşılama teorisine oldukça benzemektedir (Pfau vd., 2007).

Amsterdam Üniversitesi Dijital Yöntemler Girişimi projeleri olan Lippmannian Device, Netvizz (Facebook analizi), 4CAT ve DMI-TCAT (Twitter analizi) araçları sosyal medya verilerini toplama, analiz etme ve görselleştirmede sosyal ağ analizi imkanı veren önemli araçlar arasındadır (Digital Methods Initiative, 2021). Bu araçlar etki düşümlerini analiz eder. Çünkü sahte bilgi yayanlar ağda etki maksimizasyonu amacıyla kullanıcılar üzerinde en fazla nüfuzu sağlayacak düşümleri hedeflerler. Sosyal ağda etkisi olanlar ve içeriği yayma eğilimi olan kullanıcılar sahte bilgi yayıcısı tarafından önceden belirlenebilir (Sun ve Tang, 2011: 178). İçerik yayma eğilimleri sahte bilgi pandemisine neden olabilir. İnfodemi olarak adlandırılan sahte bilgi yayılımını inceleyen Epidemiyolojik model; Twitter'da bilgi yayılımını karakterize etmek amacıyla SEIZ modelini önerir. SEIZ modelinde (susceptible, exposed, infected, skeptic) kullanıcıların duyarlı, maruz, enfekte ve şüpheli durumları tanımlanır. Bu durumlar, Twitter'daki bir kişinin bilgilere nasıl maruz kaldığını ve bu bilgiler hakkında nasıl düşündüğünü aktarır. İlk aşamada kullanıcı bilgilerin farkında değildir. İkinci aşamada kullanıcı bilgiye maruz kalır. Üçüncü aşamada kullanıcıya virüs bulaşmıştır (bilgiye inanmaktadır). Dördüncü aşamada ise kullanıcı artık bu bilgiye inanmaz (Dougherty vd., 2013). Bu çerçevenin amacı gerçek zamanlı yanlış bilgi tespit etme modelinin kurulması için veri setinin bir araya getirilmesidir. Örnek araştırmalardan bir diğeri özellikle Twitter'da kullanılan ağ mimarisi içeriklerinden eğitici bir misyona sahip olan zincirleme tweet koleksiyonları olan *Tweetoryalların* ya da internet memi ismiyle flood'ların aşılama amacıyla kullanımını konu etmektedir (Graham, 2021: 10). Örnek olarak anılmasının sebebi bir internet kullanıcı tasarımının, içerik amacına uygun hale getirilmesidir.

## Maruz Kalmadan Önce

Son yılların önemli ve hatta en kreatif uygulamalarından biri Bad News oyunudur. Oyunun amacı, kontrollü bir ortamda dezenformasyon üretmek ve yaymak, aynı zamanda çevrimiçi bir takip kazanmak ve güvenilirliği korumaktır (Roozenbeek ve Van der Linden, 2020: 5). Oyunda oyuncular bir sahte haber yapımcısı rolünü üstlenirler ve yanlış bilgi üretiminde yaygın olarak kullanılan altı teknikte ustalaşmayı öğrenirler. Bu teknikler; kutuplaşma, duygular, komplo teorilerini yayma, insanları internette trolleme, suçlamayı saptırma ve sahte hesapları taklit etme'dir. Oyun eğlendirerek öğretme mantığıyla çalışan bir sosyal etki oyunudur. Birçok çalışmada davranış değişikliğine yol açtığı ampirik olarak kanıtlanmıştır (Roozenbeek ve Van der Linden, 2019: 2). Çünkü içerikte yazarın uslubu kullanıcı algılarını doğrudan etkiler. Nezaketsiz ve kaba üslup politik güvensizliğe neden olmasına rağmen kutuplaşmayı ve içeriğe olan ilgiyi de ters orantılı olarak artırır (Anderson vd., 2014). Bu bağlamda oyuncular, oyunda öğrendikleri stratejileri kullandıkları için ödüllendirilirken, etik ilkeleri seçtikleri için (güvenilirlik veya takipçi kaybetme açısından) cezalandırılırlar. Oyun profesyonel bir dezenformasyon hesabını ödüllendirir. Dürüst ve şeffaf bir hesabı cezalandırır. Dezenformasyon içerikleri üretilirken kaygı ve endişeye neden olacak paylaşımlara daha fazla takipçi ve beğeni kazandırılır. Çünkü viral yayılma müktesebatında içeriklerin yüksek duygu eşiği uyarılmalarında daha fazla yayıldığı ispatlanmıştır. Berger'in ifade ettiği gibi sosyal aktarımda kaygı ve endişe duygularını tetikleyen bilişsel uyarımlara neden olan içerikler diğerlerinden daha hızlı yayılır (Berger, 2011: 891). Yüksek düzeyde uyarılmış olumlu veya olumsuz (öfke veya kaygı) duygular uyandıran içerik daha çok viral olma potansiyeli taşır. Düşük düzeyde uyarılma veya olumsuz duygular uyandıran içerikler daha az viral olma potansiyeli taşır (Berger ve Milkman, 2012: 199).

Çevrimiçi dezenformasyonun bir diğer önemli tetikleyicisi tıklama tuzaklarıdır. Clickbait olarak bilinen gelir elde etmek için tıklama hedefiyle oluşturulmuş abartı içerikleri magazin basında yaygındır. Propaganda içerikleri genellikle siyasi kurumlar tarafından üretilir. Yorum, analiz ya da görüşler yazarların okuyucuyu olayları nasıl algılayacağı konusunda etkilemeye çalıştığı türlerdir. Mizah ve hiciv yazıları ise kara mizaha dayanan etkileme stratejileri barındırır (Campan vd., 2017). Bad news oyunu sahte haber literatürünün aktarılan bu omurgasının tümünde içerik üretme tecrübesi kazandırmaktadır. Çünkü tıklama çiftlikleri ile birlikte botlar ve çevrimiçi aktivistler dezenformasyon tekniklerini tanıtmada kullanılan önemli araçlardır (Saez-Trumper, 2019: 3).

Yanlış bilgiyle mücadele inisiyatifi olan Drog grubunun diğer uygulamaları; Adtac inovasyon laboratuvarı, veri gazeteciliğinde gerçek olmayan bot, brigading ve flooding davranışlarını kontrol amacıyla kurulan Adli Gazetecilik müdahaleleri, dezenformasyon teknikleri ve mekanizmaları hakkında öğrencilere fikir veren online oyun workshopu; mücadele uygulamaları olarak göze çarpmaktadır (Drog Group Cases, 2023). Bu uygulamalar arasında en çok ilgi göreni oyun uygulamasıdır. Birleşik Krallık hükümeti ile işbirliği içinde, Bad News oyunu

yirmiden fazla dile çevrilmiş ve kültürler arası davranış testlerine olanak tanımıştır (Traberg vd., 2022). Go Viral oyunu da (Go Viral, 2023) Bad news oyunuyla benzer aşılama mantığıyla çalışır. Bir diğer oyun olan Cranky Uncle oyunu, yanlış bilgilerle mücadele etmek için karikatürleri ve eleştirel düşünceyi kullanır. Oyun, Goodbeast ile işbirliği içinde Monash Üniversitesi bilim adamı John Cook tarafından geliştirilmiştir (Cranky Uncle, 2023). Covid 19 Pandemisi döneminde geliştirilen bir diğer oyun olan Factious; fikir, reklam ve eğlence içerikleri arasında kullanıcıları, gösterilen makalelerin gerçek bir haber makalesi olup olmadığı konusunda eğitmektedir. Oyuncular zorluk derecesine göre 15 dakikanın ardından sahte haberler arasında ayırım yapmayı öğrenirler (Grace ve Hone, 2019: 6).

Oyunların teorik temelinde kullanılan Aşılama teorisi'nin özü zihinsel ön uyarı sisteminin harekete geçirilmesidir. Ön uyarının iknaya karşı etkinliği McGuire'in ilk çalışmalarından itibaren (McGuire ve Papageorgis, 1962: 27) kanıtlanmıştır. Oyunlarda manipülasyonun önemli bir bileşeni olarak işlenen komplo teorilerine olan inancın, temsili demokrasiye verilen desteğin azalması, ancak doğrudan demokrasiye verilen desteğin artmasıyla ilişkili olduğu önemli bir tespittir. Bir başka araştırmaya göre doğrudan demokrasiye sahip bir sistem (temsili demokrasiye kıyasla) katılımcıları güçlendirir ve dolayısıyla komplo teorilerine olan inancı azaltır (Papaioannou ve van Prooijen, 2022: 533). Bu olgu doğrudan demokrasilerde idari belirsizlik süreçlerinin daha az olmasıyla ilişkilendirilebilir. Çünkü komplo teorileri için en elverişli ortamlar belirsizlik koşullarıdır. Belirsizlik koşullarında etkili olan diğer bir faktör yaş faktörüdür. Çünkü yaş arttıkça dijital okuryazarlık azalabilir ve partizanlık artabilir. Brashier ve Schacter yaşlı yetişkinlerin neden sahte haberlerle daha sık meşgul olduğunu inceledikleri araştırmada bilişsel gerilemeler, sosyal değişimler ve dijital cehaleti vurgulamaktadır (Brashier ve Schacter, 2020: 320).

İleri yaş gruplarında tıklama tuzaklarının hedefi olan kullanıcılar dezenformasyon ve yanlış bilgi üreme gruplarını oluşturabilir. Reklam geliri elde etmek için sahte haberlerin paylaşımının seçim sonucu üzerindeki etkisi 2016 ABD seçiminde en önemli tartışma başlıklarından biridir. Yürütülen araştırma insanların özellikle Facebook'ta bağlantı paylaşmada oldukça hassas olduğunu göstermektedir. Paylaşılan haberlerin büyük çoğunluğu ise yaş faktörü ile ilişkilidir (Guess vd., 2019). 2016 seçimleri sırasında Twitter'daki sahte haberleri inceleyen başka bir araştırma kullanıcıların %0,1'inin sahte haberlerin %80'ini paylaşmaktan sorumlu olduğunu, sahte haber tüketiminin muhafazakâr seçimde yoğunlaştığını bulmaktadır (Grinberg vd., 2019).

ABD'de muhafazakâr ve liberal seçmenlerin dikkat asimetrilerini ölçen araştırmada muhafazakâr seçmenlerin olumsuz görüşlere seçici dikkatlerinin daha hassas olduğu ileri sürülmektedir (Carraro vd., 2011). Bu olgu sosyal azınlıklara karşı olumsuz görüşlerin Muhafazakâr seçimde daha yoğun olduğunu tespit eden başka bir araştırmayla da doğrulanmaktadır. Buna göre muhafazakâr seçmen bilişsel tehditlere karşı daha agresif fizyolojik tepkiler gösterir (Castelli ve Carraro, 2011: 1014). Politik muhafazakârlığın korkular ve belirsizlikler tarafından

yönlendirilen epistemik, varoluşsal ve ideolojik ihtiyaçlara tepkiselliği (Greenberg ve Jonas, 2003: 379) yaygın bir problemdir.

İklim değişikliği şüpheciliği yanlış bilgi araştırmalarında önemli bir yer teşkil etmektedir. 1998 ve 2013 yılları arasında 16 binden fazla belgeden toplanan içeriklerin derlendiği araştırmada muhafazakâr düşünce kuruluşları arasında yayılan bilgilerin ekonomi politiği aktarılmaktadır (Boussalis ve Coan, 2016: 94). Görüldüğü gibi sosyal değişimler ve dijital cehaletin yanlış bilginin yayılımındaki yeri yaş faktöründe baskındır. Çünkü viral bir virüsün yayıldığı gibi yanlış bilgi de kişiden kişiye hızla yayılabilir. Nitekim kişiden kişiye hızla yayılan yanlış bilgi türlerinden komplo teorilerinin doğrudan vatandaşa demokratik temsil yetkisi veren sistemlerde azaldığını deneysel olarak gösterilmektedir (Pantazi vd., 2022).

Yaklaşık 280.000 İtalyan Facebook kullanıcısının duygusal davranışlarına odaklanan araştırmada; kapsamlı bir niceliksel analiz yoluyla komplo sayfalarındaki duyarlılığın bilim sayfalarındakinden daha olumsuz olma eğiliminde olduğu bulunmaktadır. Buna göre komplo gönderilerine yapılan yorumlar, bilim gönderilerine göre daha olumsuz olma eğilimindedir. Bununla birlikte, kullanıcıların katılımı ne kadar fazla olursa, olumsuz yorumlara (hem bilim hem de komplo üzerine) o kadar eğilimli olurlar (Zollo vd., 2015). Halkın iklim değişikliği hakkında etkili yanlış bilgilerin yayılmasından nasıl korunacağını, insanların kutuplaşmış bir bilgi ortamında mutabakat ipuçlarını nasıl değerlendirdiğini inceleyen araştırma, iklim değişikliğine ilişkin kamu tutumlarını gerçek dünyadaki yanlış bilgilere karşı önceden korumanın (aşılmanın) mümkün olduğuna dair kanıtlar sunmaktadır (Van der Linden vd., 2022). Çünkü şehir efsanelerinin inanılabilirlik derecesinin yüksek olması korku duygusunun yoğunluğuyla ilişkilidir (Cotter, 2008: 625). İnsanlar, güdülenmiş (motive edilmiş) muhakeme, doğrulama yanlılığı ve sosyal bilişsel önyargılar nedeniyle sosyal medyayı kutuplaşmış, dezenformasyon için elverişli algoritmik ortamlarda kullanmaktadır. Nitelikli içerik çoğunlukla sosyal medya ağlarında arka planda kalır nicelik ve popülerite odaklı içerikler ön plana çıkar (Ciampaglia, 2018: 150). Tam da bu nedendir ki sahte bilgiye maruz kalmadan önce kullanıcıların hazırlanması gerekebilir. Bu bölümde maruz kalmadan önce geliştirilen yaklaşımlar incelenecektir.

### **Medya okuryazarlığı**

Enformatiğin gelişimiyle yanlış bilginin hayatın her yönünü etkilemesinin ardından birçok uygulama geliştirilmiştir. Bunlardan biri ve bilinen en klasik mücadele yaklaşımı olan Dijital medya okuryazarlığı birçok ülkede ilk ve orta öğrenim müfredatı haline getirilmiştir (Cunliffe-Jones vd., 2018). Brezilya'da medya analiz çalışmaları ilkokuldan itibaren zorunlu hale getirilmiştir. Güneydoğu Asya'da argüman analizi ve yapı bozum teknikleri eğitim müfredatlarına eklenmiştir. ABD, İngiltere, Fransa dâhil farklı kıta ve coğrafyalarda içerik okuryazarlığı eğitimleri verilmiştir. İnternet harikası olun isimli Google tarafından 2017 yılında başlatılan programda Google, The Net Safety Collaborative ve Internet Keep Safe Coalition işbirliğiyle Türkiye'de de eğitim düzenlenmiştir (Lim ve Tan, 2020: 9).



Yakın tarihli bir araştırma ABD ve Hindistan'da karşılaştırmalı olarak Dijital medya okuryazarlığı içeriğine maruz kalmanın yanlış haber içeriğinin algılanan doğruluğunu azaltabileceğini, insanların yanlış haberleri daha iyi ayırt edebileceğini ileri sürmektedir (Guess vd., 2020). Özellikle erken yaş gruplarında önemli bir sorun olan çevrim içi zorbalığa karşı da medya okuryazarlığı eğitiminin etkinliği bilinmektedir. Siber zorbalığın neden olduğu intihar vakaları (Bauman vd., 2013) dünyada birçok ülkede gündemi meşgul etmektedir. Çünkü çok merkezli ve kalabalık internet ortamlarında zorbalığın engellenmesi önemli bir sorundur. Obama'nın seçim kampanyası videosu altındaki 13 bin yorumun incelendiği araştırmada çevrimiçi kabalığın çok dilli ortam ve kalabalık iletişimiyle ilişkili olduğu ortaya çıkmaktadır (Lorenzo-Dus vd., 2011). Trolleme davranışları ya da çevrimiçi taciz olumsuz sosyal ödülle ilgilidir. Narsisizm, Makyavelizm, sosyopatlık ve sadizm davranışları olarak bilinen karanlık dörtlü, çevrimiçi tacizde ön plana çıkmaktadır (Craker ve March, 2016: 82).

Sahte bilgiyle mücadelede güncel ve geleceğin en önemli uygulamaları olarak görülen yazılım temelli tespit araçlarının bu bölümde incelenmesi önem arz etmektedir. Çünkü çok dilli ve kalabalık internet ortamlarında her an türeyen dezenformasyon içeriklerinin gerçek zamanlı tespiti bu uygulamalarda temel araştırma problemidir.

### **A Priori Araçlar**

Aktarıldığı gibi literatürde gelecek vaad ettiği kabul gören uygulamalar a priori uyarı sistemleridir. Bu görüşe göre bireyler, onlara verilecek bilginin yanlış olabileceği hususunda önceden teknoloji araçları vasıtasıyla uyarılırsa etkileri azaltılabilir. Fakat bu uyarıların etkili olması için dezenformasyona ya da yanlış bilgiye yönelik genel uyarılar yerine dezenformasyonun devam eden etkilerine yönelik özel uyarıların rutin olarak verilmesi gerekir. Böylece mesaj alıcılar rutin olarak bilgileri etiketleme imkânı bulacaktır (Lewandowsky vd., 2012) Çünkü yanlış bilgiye telkin yoluyla sürekli maruz kalmak sunulan olgunun yanlış hatırlanmasını tetikleyecektir. Bu yanlış anımsama yanlış olayın tanıklığını ya da doğru olarak hatırlanma iddialarını güçlendirme derecesine kadar varabilecektir (Zaragoza ve Mitchell, 1996: 297). Bununla zıt olarak güvensizlik kreatif düşünmeyi destekleyebilir. Bu olgunun altında bilişsel esneklik yatar. Fakat bu döngünün sonu yanlış bilgilerin kreatif unsurlarla desteklenmesidir (Mayer ve Mussweiler, 2011: 1275). Twitter'da yayılan bu özelliklerdeki söylentilerin doğruluğunu tahmin eden tespit yazılımlarında (Vosoughi vd., 2017) bot ve kimlikleri taklit eden hesapları algılayan algoritmalar için veri madenciliği (Bu vd.,2013) yapılmaktadır. Yazılımla desteklenmiş anlam ve dilbilim uygulaması olarak bilinen dil örüntüsü analizörü çevrimiçi dezenformasyonun anlık takibinde bu yolla kullanılmaktadır. Reklam engelleyici, bot gözcüsü, botometre uygulamaları bu temelde çalışmaktadır (Rand, 2023). Olgu kontrolünü otomatikleştirmeye yönelik bu disiplinlerarası hesaplamalı yaklaşımlardan, Tayvan'daki Cofacts programı, akıllı gerçek kontrol sohbet robotlarıyla, yanlış bilgileri yakalamayı ve anında yayılmasını önlemeyi amaçlamaktadır (Chen vd., 2012).

Dezenformasyon tasarlayıcıları sahte ifadeleri iletmek için belirli bir stil kullanır. Dillerini yakalanmaktan kaçınmaya yardımcı olacak stratejik biçimlerde kullanma eğilimindedirler. Her ne kadar niyetlerini gizlemek isteseler de dil sızıntıları sözlü olarak gerçekleşebilir. Olumsuz kelimeler, zamirler, bağlaçlar ve kelime zenginliği, karmaşıklık sıklıkları ve kalıpları aldatma amacı taşıyan bilgilerin temel göstergeleridir. Bu anlamsal korelasyonlar, bu uygulamaların algoritmalarında kullanılmaktadır (Demestichas vd., 2020). Bir diğer uygulama olan web ontolojisi diliyle oluşturulan dijital kütüphaneler dezenformasyonla mücadelenin geleceği olarak görülebilir. Politifact.com'dan 10 yıl süreyle 12.836 kısa ifade içeren veri kümesi toplanarak oluşturulan LIAR veri seti bunlardan biridir (Wang, 2017: 424). Benzer şekilde Grover kütüphanesi kontrol edilebilir metin üretimiyle dezenformasyon yayanları taklit eden bir veri setiyle karşı argüman geliştirilmesini denemektedir (Zellers vd., 2019). Interactive Gaudy-Fact girişimi Crap-Detector (IGFCD) adı verilen sahte haber tespit eklentisi de söz konusu etkili araçlar arasındadır. Bu modele göre tüm sahte haber kaynakları sosyal medyadan veri çekmektedir. Haber toplama sitelerine eklenmiş bir uzantı sahte haberlerin tespitinde veri setleriyle uyumlu hale getirilebilir. Bu yolla kullanıcı, henüz içerik oluşturulurken ön uyarı sistemiyle harekete geçirilebilir (Berghel, 2017: 83).

Dezenformasyon faaliyetlerini anlık olarak takip ve ön alıcı faaliyetler için yapay zeka ve derin öğrenme ile entegre çalışan bu algoritma setleri güncel uygulamaların odak noktasıdır. Twitter'ın Truthy uygulamasıyla başlayan yapay zeka dezenformasyon tespit ediciler hükümetler tarafından da desteklenmektedir. Kanada Simon Fraser Üniversitesi'nde Uluslararası Siber Suç Araştırma Merkezi (ICCRC) tarafından İskoçya Strathclyde Üniversitesi Bilgisayar Bilimleri Bölümü ile işbirliği içinde yürütülen proje, sosyal medya platformlarındaki dezenformasyon faaliyetlerini anında tespit etmek için bir yapay zeka aracının geliştirilmesini öngörmektedir. Bu projede Tensor Flow, Random Forest, Lib Short Text, Lib Linear ve Posit araçları kullanılmaktadır (Cartwright vd., 2022). Bilgisayar bilimleri ve sosyal bilimlerin disiplinler arası geliştirdiği dezenformasyonla mücadele uygulamaları giderek daha fazla ön plana çıkmaktadır. Fake News Challenge, Clickbait Challenge ve Fever girişimleri bunların örnekleri arasındadır.

Avrupa Birliği girişimi olan dezenformasyon laboratuvarı araçları en gelişmiş anti dezenformasyon ekosistemleri arasındadır (disinfo.eu, 2023). Uygulamalar arasında açık kaynak istihbaratıyla (OSINT) çalışan bellingcat çevrimiçi soruşturma araç seti, Eşgüdümlü Gerçek Olmayan Davranış kılavuzu gibi önemli araçlar bulunmaktadır. OECD kalkınma iletişim ağının ortak ve üyelerden en iyi iletişim tavsiyelerini bir araya getirdiği araç seti, halkın tutumları, pazarlama ve davranış bilimi alanında en güncel uygulamaları bir araya getirmeyi amaçlamaktadır (oecd.org, 2023). Dünya çapında teyitçileri güçlendirme amacıyla kurulan Uluslararası Doğruluk Kontrolü Ağı küresel çapta teyit mekanizmalarını bir araya getirme ve medya okuryazarlığını genişletme faaliyetlerini sürdürmektedir (poynter.org, 2023). Avrupa Birliği Stratejik İletişim görev gücü özel bir veri analizi ekibiyle 15 dilde veri analizi ve medya hizmetleri analiziyle Doğu Avrupa ülkelerinde Kremlin taraftarı dezenformasyon vakalarını tespit etmeyi

amaçlamaktadır. Tespit edilen vakalar açık kaynak deposunda toplanmakta, veri tabanı her hafta güncellenmektedir (eeas.europa.eu, 2021). Avrupa Birliği'nin dezenformasyonla mücadelede hızlı uyarı sistemi birliğin en fonksiyonel uygulamalarından biridir. Ayrıca yine Stratejik İletişim görev misyonu altında kurulan dünya çapında seçimleri gözlem görevi 75'ten fazla ülkede 200'den fazla Seçim Gözlemi yürütmeyi amaçlamaktadır (eeas.europa.eu, 2021).

### **Maruz Kaldıktan Sonra; Düzeltme Mesajları ve Gerçek Kontrol Araçları**

Dezenformasyon içeriğine maruz kaldıktan sonra müdahale stratejisinin en önemli bileşeni düzeltme mesajları ve gerçek kontrol araçlarıdır. Bir gazetecilik pratiği olarak ortaya çıkan gerçek kontrolü gazeteciliğinin hatırı sayılır uygulamalarından birisi redcheq girişimidir. Redcheq Kolombiya'da bölgesel ve yerel siyasi dezenformasyonla yerel gerçek kontrolü gazeteciliğinin geliştirilmesi yoluyla mücadele etmeyi amaçlamaktadır (Rodríguez-Pérez vd., 2021). Yanlış bilginin düzeltmeye rağmen devam eden etkisinin incelendiği bir diğer araştırmada yanlış bilgiye maruz kalma ile düzeltilmesi arasındaki zaman aralığı ne kadar uzunsa, yanlış bilginin devam eden etkisinin o kadar güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır (Walter ve Tukachinsky, 2020: 163). Buna göre akıcılık ve aşinalık ters yönlüdür. Akıştaki bilgi daha doğru kabul edilir. Fakat aşına oldukça yanlış bilgi zihinde kök salabilir. Yanlış bilgi bir kez zihinde kodlandıktan sonra düzeltmeye rağmen etkisinin devam ettiği birçok araştırmada kanıtlanmıştır (Ecker vd., 2011; Ecker vd., 2012). Düzeltme mesajıyla gönderilen alternatif anlatıların ön yargı ve güdülenmiş muhakeme derecesini aşması için alıcının dünya görüşüyle uyumlu olmasının sağlanması hedef kitleye göre uyarlanması gerekir (Lewandowsky vd., 2012). Bu bulgu kültürel biliş teorisine göre yürütülen uygulamalarda sonuç vermektedir. Bunun yanında düzeltme mesajlarının, yanlış bilginin başlangıçta neden ortaya atıldığına dair ayrıntılar içermesi daha etkili olmasını sağlayacaktır (Bush vd., 1994).

Düzeltme mesajları her durumda yanlış bilgileri içermek zorundadır. Bu doğrultuda aşinalıklarını da artırır. Bu yüzden efsaneler hakkında ne kadar az söylenirse o kadar iyidir. Yanlış bilgi ya da efsanelerin yayılım derecesi aşinalıklarını artırmamak için göz önünde bulundurulmalıdır. Hatalar ayıklanırken hangi konuşma noktasını güçlendirdiğine dikkat edilmelidir. Örneğin aşının otizme neden olduğu yanlış bilgisi karşısında aşı ve otizm ilişkisini uzunca ayrıntılandırmak yerine aşının başarısını konu etmek daha doğru bir stratejidir. Burada hedef grubun güvendiği kaynak türü kullanılmak zorundadır. Bazı durumlarda güvenilir kaynak bir uzman görüşü olabileceken bazı durumlarda bu bir haberci olabilir (Lewandowsky vd., 2020: 11). Sahte haber ipuçlarını kullanıcıya doğru sunulması kritik önem ihtiva eder (Guess vd., 2020). Çünkü ipuçları viral yayılımı tetiklemektedir. First draft'ın Brezilya'da yürüttüğü WhatsApp yanlış bilgi ihbar hattı Comprova projesinde 105.078 ihbardan 100 bin çevrimiçi mesaj incelenmektedir. Araştırma sonunda ulaşılan sonuçlarda en viral mesajların 2018 yılında seçimi kazanan Jair Bolsonaro destekçilerinden geldiği bulunmaktadır (First Draft News, 2022).

Bu gelişmelerle birlikte doğruluk kontrol araçlarının etkinliği ağırlıklı olarak sorgulanmakla birlikte en çok rağbet gören uygulama olduğu söylenebilir. Reporters Lab'a göre dünya çapında 386 aktif 131 aktif olmayan doğruluk kontrol aracı bulunmaktadır (Reporters Lab, 2022). Politifact, FactCheck.org, Snopes, Full Fact gibi araçlar binlerce iddiayı kontrol etmiş durumdadır (Shaar vd., 2020). Facebook filtre balonlarının eşleştirdiği hikayelerin anlık doğruluk kontrolünü yapan uygulamaların (Bode ve Vraga, 2015: 625) bunların arasında en etkili araçlar olduğu söylenebilir. FakeBox, FightHoax, Truly Media ve Social Truth uygulamaları doğruluk kontrolü araçlarına paralel özellikle anlamsal analiz, sözdizimsel yapılar, tümceler, cümleler ve paragraf seviyelerinden farklı yazı stillerini ve sansasyonel başlıkları yakalayan özellikleri arayarak önceden yayınlanmış verilerden diğer stillerle karşılaştırma ve ilişkilendirme yoluyla dezenformasyon hesaplamaları yapar (Demestichas vd., 2020).

En önemli sorunlardan biri manüel teyit araçlarının, internetin ihtiyaçlarına hizmet edecek kadar iyi ölçeklenememesi sorunudur. Bu konudaki önemli araştırmalardan biri, iddia eşleştirme araçlarını gerçekleri kontrol edilmiş iddialarla ve WhatsApp mesajlarını eşleştirerek çözüm aramaktadır (Kazemi vd., 2021). Sosyal medya kullanıcılarının maruz kaldığı içeriklerin hacmi göz önünde bulundurulduğunda pratikte her bir içerik için yanlış haberleri yakından inceleyerek profesyonel teyit yaklaşımıyla ele alınmasını beklemek neredeyse imkansızdır. Bu yüzden salt geleneksel teyit araçlarının üzerinde eş zamanlı disiplinler arası birçok yaklaşımın geliştirilmesi gerekmektedir. Bu yüzden teknoloji okuryazarlığının yanında kaliteli bilginin yayılmasını teşvik eden ve yanlış bilginin yayılmasını engelleyen ağ mimarileri önem arz etmektedir (Lewandowsky vd., 2017). Gerçek zamanlı gözetimde, doğru teşhis ve hızlı müdahalenin geliştirilmesi gerektiği (Scales vd., 2021) fikri birçok araştırmada ortak kanaattir. Çünkü dijital okuryazarlık eğitiminin sahte hikâyeleri belirleme olasılığını artırdığı birçok araştırmada ortaya konmaktadır. Ayrıca dijital okuryazarlıkta bilgi okuryazarlığı diğer okuryazarlık türlerinden daha etkilidir (Kazemi vd., 2021). Yanlış bilginin yaygınlığını ele almak için tasarlanan geçmiş yıllardaki en popüler uygulama olan bilgi doğrulama araçları, 2019 yılında Pulitzer Ulusal Habercilik Ödülünün, ABD'deki başkanlık seçimi kampanyasındaki çalışmaları nedeniyle Politifact'e verilmesi sonrası yaygınlık kazanmıştır (Poitiifact, 2023). Fakat bu yaklaşımın sorunlu yanları araştırmacılar tarafından son yıllarda daha fazla ilgi görmektedir. Örneğin, seçmenler, kültürel açıdan muhafazakâr bir adayı desteklediklerinde ve daha sonra adayı sadakatsizlikle suçlayan bir doğrulama raporu okuduklarında muhtemelen uyumsuzluk hissedeceklerdir. Açıklayıcı habere güvenmekten doğacak psikolojik rahatsızlık göz önüne alındığında, bireyler, adaya sürekli destek sağlayacak şekilde bilgiyi itibarsızlaştırma girişiminde yeni bilgileri dikkatlice inceleyerek kararsızlıklarını azaltmak için motive olacaklardır. Bu gibi durumlarda, insanlar muhtemelen teyit kuruluşunun siyasi önyargısına, raporun isimsiz kaynaklara dayanmasına veya adayın popülaritesini zedeleyecek gizli bir gündeme eğilim göstereceklerdir (Walter vd., 2020). Porter ve Wood toplamda, dört ülkede test edilen 22 doğruluk kontrolünü bu doğrultuda değerlendirmektedir. Araştırmada

doğruluk kontrolünün, yanlış bilgilere olan inancı azalttığı fakat çoğu bilginin etkisinin 2 haftadan uzun bir süre sonrasında görülmeye devam ettiği ortaya konulmaktadır. Araştırmaya göre farklı kültürlerde, doğruluk kontrolleri yanlış bilgilere olan inancı azaltır fakat bilginin kalıcılığı devam eder (Porter ve Wood, 2021: 7).

Yanlış bilgiyle mücadelede gerçek kontrolünde manuel doğrulama araçlarının zaman alması da sorunlu bulunmaktadır. Otomatik kontrol algoritmalarının ise güvenilirliği metinsel benzerlik yaklaşımları kullandıklarından zayıf görülmektedir. API erişimi yoluyla sosyal ağ analizi verilerin ticari amaçlı kullanımı sonrası Twitter tarafından da kısıtlanmıştır. API'lara yetkilendirilmiş ya da açık erişim, internet araştırmacılarının talebi olmaya devam etmektedir (AoIR, 2023). Çünkü bu veriler açık kaynak istihbaratı (Open Source Intelligence) çerçevesinde dezenformasyonla mücadelede kullanılmaktadır.

### **Sonuç ve Tartışma**

Günümüzün en önemli paradoksu küresel iletişimle birlikte toplumlar arasındaki farklılıkların da artmasıdır. Çevrimiçi dünyalar her biri kendi içinde sert kabuklar haline gelmiş görüşlerin yeniden şekillendirilmediği ve fakat pekiştirildiği enformatik ortamları üretmektedir. Bu yeni sanal mekanlar farklı görüşlerin çeşitliliğini kısıtlamakta, fikir onayını ve ideolojik harareti teşvik etmektedir. Söz konusu balkanizasyon ve şartlandırılmış sanal ortamlar, dezenformasyon için en elverişli şartları sağlamaktadır. Her durumda dezenformasyonla mücadele fikir çeşitliliğini desteklemeli, partizan şartlanmaları zayıflatacak stratejiler geliştirmelidir.

Çevrimiçi medya araçları aracılığıyla devasa boyutta yayılan yanlış bilgi ve dezenformasyon içeriklerine karşı doğru ve hızlı çözümlere olan ihtiyaç her zamankinden daha büyük önem teşkil etmektedir. Teyit mekanizmalarının küresel etkinliği yerini hibrit mücadele yaklaşımlarına bırakmaktadır. Kullanıcıların doğruluğunun kontrol edilmesini istedikleri içerikleri gönderebilecekleri kitle kaynaklı ipucu hatları geliştirilmelidir. Özellikle WhatsApp kaynaklı içerik dolaşımının teyidinde kontrol araçlarının etkinliğini yaygın hale getirecektir. WhatsApp konuşmalarında yayılan içeriklerin sosyal medya kaynaklı dezenformasyon ve yanlış bilgi içerikleriyle eşleştirilmesi için veri toplanması gereklidir. İhbar hatları teyit edilecek içeriğin keşfi için etkili bir yöntemdir.

Sahte haber oyunları aşılama yaklaşımının en başarılı uygulamasıdır. Birçok araştırmada sahte içeriklerin güvenilirliğini ve ikna ediciliğini zayıflattığı kanıtlanmış bulunmaktadır. Kullanıcıları sahte içeriklere karşı aşılama umut veren bir araçtır. Sahte içeriği gerçeğinden ayırt etme becerisini geliştirecek disiplinler arası uygulamaların geliştirilmesi için eş zamanlı birçok uygulama aynı anda gerçekleştirilmelidir. Medya okuryazarlığının ilköğretim müfredatı haline getirilmesi erken yaş gruplarında yalnızca dezenformasyona karşı değil çevrinici zorbalığa karşı direncin artırılması için önem ihtiva etmektedir. Medya okuryazarlığı eğitimi, analitik akıl yürütme becerilerinin gelişimi için de gereklidir.



Medya ekosisteminde yer alan internet alt kültürlerinin gündem belirleme ve fikirleri yaymak amacıyla tasarladıkları faaliyetler (dikkat korsanlığı, tıklama tuzakları vb.) bu minvalde analiz yeteneklerini geliştirecektir. Düzeltmelerin kim tarafından ve nasıl yapılacağı dezenformasyonla mücadelede kritik bir önem arz etmektedir. Yanlış bilgilerin düzeltilmesini amaçlayan, teknik olarak desteklenmemiş içeriklerin geri teptiği bilinmektedir. Bu doğrultuda yeterli donanımla eğitilmiş infodemiologlara düzeltici mesajların emanet edilmesi gerekmektedir. Çünkü araştırmalar uzman tasarımıyla geliştirilmiş içeriklerin dahi yanlış bilgilere olan inançlar üzerinde orta düzey bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. İnsanları yanlış bilgiye maruz kalacakları hususunda bilgilendirmekten daha etkili olan yöntem doğrudan hatalı bilgileri çürütmektir. Fakat çürütme riskli ve doğaçlama bir süreç olduğundan aşılama yaklaşımlarının yalnızca dezenformasyon döneminde değil her dönemde sürekli yürütülmesi gerekmektedir. Nitekim düzeltmeler karşısında yanlış bilgilerin devam eden etkileri, sonraki dezenformasyon döneminde, kullanıcıları yeni sahte içeriklere maruz kalınmasına daha savunmasız hale getirebilir. Yanlış bilgilerin kaynakları tarafından kullanıcıların dünya görüşüyle uyumlu düzeltici mesajların başarılı olduğu görülmektedir. Düzeltmelerin daha az etkili olduğu durumlar yanlış bilgilerin güvenilir kaynaklara atfedilmesi, çok kez tekrar edilmesi ve düzeltmenin gecikmesidir.

Yanlış bilgi yayıcıların reklam geliri elde etme kaynakları kesilmelidir. Bunun için gelir paylaşımıyla çalışan ağların tık başına ödeme olarak bilinen gelir paylaşım modelleri politika müdahalelerine konu edilmelidir. Dezenformasyon kaynaklarının sahte haberleri yayma yetenekleri kısıtlandırılmalıdır. Bu amaçla bağlantıları ve gelir kaynakları her durumda işaretlenmeli ve ifşa edilmelidir. Bilgilerin ağda yayılmasına izin veren önleme faaliyetleri en riskli uygulamalar olmakla birlikte etkin uygulamalar olduğu görülmektedir. Bunun için dezenformasyon içeriklerinin kontrollü yayılımına müsaade edilir. Fakat yayılma aşamasından itibaren etki düşümleri analiz edilir. Teknikleri ve ağ kapasiteleri belirlendikten sonra karşı müdahale geliştirilir. Doğruluk kontrol araçlarının belirli ideolojik grupların elinde yer aldığı ön yargısı güvenilirliklerini de zedelemektedir. Bu amaçla kamu destekli, açık kaynaklı, tartışılabilir sivil inisiyatiflerin kurulması ve desteklenmesi gerekmektedir.

Dezenformasyon ve yanlış bilgi insanların gündelik hayatlarını etkileyen güvenlik odaklı sektörlerde de etkili olmaktadır. Tarım, gıda, sağlık, ekonomi ve diğer sektörlerde kurum içi direnç birimleri oluşturulmalıdır. Geçmişte editöryal örgütlenmeler başa çıkabilse de haber kaynaklarının takip edilemeyecek kadar çoğalması karşı koyma zorluğunu da ciddi oranda artırmış durumdadır. Yeni medya çağının veri analizi odaklı modern teknoloji ürünleri ve makine öğrenimi yoluyla dezenformasyona karşı süreci otomatikleştirmeyi amaçlayan uygulamaların geliştirilmesi için disiplinler arası araştırmaların teşvik edilmesi gerekmektedir. Dezenformasyonla mücadelenin tek bir merkezi otoriteye emanet edilmesi bir risktir. Kusursuz bir doğrulama algoritması mevcut uygulamalar uyarınca mümkün görünmemektedir. Bunun yerine blockchain mimarisinden yararlanan uygulamalar



da ortaya çıkmış durumdadır. Bu nedendendir ki maruz kalmadan öncesi ve sonrası bölümde aktarılan modüler hizmetlerin aynı anda bir plan dahilinde uygulanması gerekmektedir.

## KAYNAKÇA

- Abramowitz, A. I., & Webster, S. (2016). The rise of negative partisanship and the nationalization of US elections in the 21st century. *Electoral Studies*, 41, 12-22.
- Abrams, S. (2016). Beyond Propaganda: Soviet Active Measures in Putin's Russia. *Connections*, 15(1), 5-31. <http://www.jstor.org/stable/26326426>
- Allport, G. W., & Postman, L. J. (1945). Section of psychology: The basic psychology of rumor. *Transactions of the New York Academy of Sciences*, 8(2 Series II), 61-81.
- Anderson, A. A., Brossard, D., Scheufele, D. A., Xenos, M. A., & Ladwig, P. (2014). The "nasty effect:" Online incivility and risk perceptions of emerging technologies. *Journal of computer-mediated communication*, 19(3), 373-387.
- Ayers M. S., Reder L. M. (1998). A theoretical review of the misinformation effect: Predictions from an activation-based memory model. *Psychonomic Bulletin & Review*, 5, 1-21.
- Batson C. D. (1975). Rational processing or rationalization? Effect of disconfirming information on a stated religious belief. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32, 176-184.
- Bauman, S., Toomey, R. B., & Walker, J. L. (2013). Associations among bullying, cyberbullying, and suicide in high school students. *Journal of adolescence*, 36(2), 341-350.
- Bedford D. (2010). Agnotology as a teaching tool: Learning climate science by studying misinformation. *Journal of Geography*, 109, 159-165.
- Berger J. (2011). Arousal increases social transmission of information. *Psychological Science*, 22, 891-893.
- Berger, J., & Milkman, K. L. (2012). What makes online content viral?. *Journal of marketing research*, 49(2), 192-205.
- Berghel, H. (2017). Lies, damn lies, and fake news. *Computer*, 50(2), 80-85.
- Berinsky A. (2012). *Rumors, truths, and reality: A study of political misinformation*. Unpublished manuscript, Massachusetts Institute of Technology, Cambridge, MA.
- Blais A., Gidengil E., Fournier P., Nevitte N., Everitt J., Kim J. (2010). Political judgments, perceptions of facts, and partisan effects. *Electoral Studies*, 29, 1-12.
- Bode, L., & Vraga, E. K. (2015). In related news, that was wrong: The correction of misinformation through related stories functionality in social media. *Journal of Communication*, 65(4), 619-638.
- Booth, A., Sutton, A., Clowes, M., & Martyn-St James, M. (2021). Systematic approaches to a successful literature review.
- Boussalis, C., & Coan, T. G. (2016). Text-mining the signals of climate change doubt. *Global Environmental Change*, 36, 89-100.
- Bradshaw, S., & Howard, P. N. (2019). The global disinformation order: 2019 global inventory of organised social media manipulation.
- Brashier, N. M., & Schacter, D. L. (2020). Aging in an era of fake news. *Current directions in psychological science*, 29(3), 316-323.

- Bu, Z., Xia, Z., & Wang, J. (2013). A sock puppet detection algorithm on virtual spaces. *Knowledge-Based Systems*, 37, 366-377.
- Bush J. G., Johnson H. M., Seifert C. M. (1994). The implications of corrections: Then why did you mention it? In Ram A., Eiselt K. (Eds.), *Proceedings of the 16th annual conference of the cognitive science society* (pp. 112–117). Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Byrne S., Hart P. S. (2009). The boomerang effect: A synthesis of findings and a preliminary theoretical framework. In Beck C. S (Ed.), *Communication yearbook* (Vol. 220, pp. 3–37). Hoboken, NY: Routledge.
- Cambridge Sözlük Resmi İnternet Sayfası, Information Meaning, <https://dictionary.cambridge>.
- Campan, A., Cuzzocrea, A., & Truta, T. M. (2017, December). Fighting fake news spread in online social networks: Actual trends and future research directions. In *2017 IEEE International Conference on Big Data (Big Data)* (pp. 4453-4457). IEEE.
- Carraro, L., Castelli, L., & Macchiella, C. (2011). The automatic conservative: Ideology-based attentional asymmetries in the processing of valenced information. *PLoS One*, 6(11), e26456.
- Cartwright, B., Frank, R., Weir, G., & Padda, K. (2022). Detecting and responding to hostile disinformation activities on social media using machine learning and deep neural networks. *Neural Computing and Applications*, 34(18), 15141-15163.
- Castelli L., Carraro L. (2011). Ideology is related to basic cognitive processes involved in attitude formation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47, 1013–1016.
- Chen, X., Cheng, Q., & Wang, X. (2012). Institutional Knowledge at Singapore Management University. *Quaternary International*, 282, 122-129.
- Cho C. H., Martens M. L., Kim H., Rodrigue M. (2011). Astrourfing global warming: It isn't always greener on the other side of the fence. *Journal of Business Ethics*, 104, 571–587.
- Ciampaglia, G. L. (2018). Fighting fake news: a role for computational social science in the fight against digital misinformation. *Journal of Computational Social Science*, 1(1), 147-153.
- Cook, J., Ecker, U., & Lewandowsky, S. (2015). Misinformation and how to correct it. *Emerging trends in the social and behavioral sciences: An interdisciplinary, searchable, and linkable resource*, 1-17.
- Cotter E. M. (2008). Influence of emotional content and perceived relevance on spread of urban legends: A pilot study. *Psychological Reports*, 102, 623–629.
- Craker, N., & March, E. (2016). The dark side of Facebook: The Dark Tetrad, negative social potency, and trolling behaviours. *Personality and Individual Differences*, 102, 79-84.
- Cunliffe-Jones, P., Diagne, A., Finlay, A., Gaye, S., Gichunge, W., Onumah, C., Pretorius, C., & Schiffrin, A. (2018). MEDIA LITERACY TEACHING AROUND THE WORLD. In *Misinformation Policy in Sub-Saharan Africa: From Laws and Regulations to Media Literacy* (pp. 31–34). University of Westminster Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv1v3gqw5.9>
- Demestichas, K., Remoundou, K., & Adamopoulou, E. (2020). Food for thought: fighting fake news and online disinformation. *IT Professional*, 22(2), 28-34.
- Ecker U. K. H., Lewandowsky S., Fenton O., & Martin K. (2012). *Pre-existing attitudes and the continued influence of misinformation*. Unpublished manuscript, University of Western Australia, Perth.

- Ecker U. K. H., Lewandowsky S., Swire B., Chang D. (2011). Correcting false information in memory: Manipulating the strength of misinformation encoding and its retraction. *Psychonomic Bulletin & Review*, 18, 570–578.
- Ferrara, E. (2017). Disinformation and social bot operations in the run up to the 2017 French presidential election. *arXiv preprint arXiv:1707.00086*.
- Festinger, L. (1957). *A theory of cognitive dissonance*. Stanford University Press.
- Fragale A. R., Heath C. (2004). Evolving informational credentials: The (mis)attribution of believable facts to credible sources. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 30, 225–236.
- Gaines B. J., Kuklinski J. H., Quirk P. J., Peyton B., Verkuilen J. (2007). Same facts, different interpretations: Partisan motivation and opinion on Iraq. *Journal of Politics*, 69, 957–974.
- Gerrie M. P., Belcher L. E., & Garry M. (2006). "Mind the gap": False memories for missing aspects of an event. *Applied Cognitive Psychology*, 20, 689–696.
- Gilbert D. T. (1991). How mental systems believe. *American Psychologist*, 46, 107–119.
- Gilbert D. T., Tafarodi R. W., Malone P. S. (1993). You can't not believe everything you read. *Journal of Personality and Social Psychology*, 65, 221–233.
- Grace, L., & Hone, B. (2019, May). Factitious: large scale computer game to fight fake news and improve news literacy. In *Extended Abstracts of the 2019 CHI Conference on Human Factors in Computing Systems* (pp. 1-8).
- Graham, S. S. (2021). Misinformation inoculation and literacy support tweetorials on COVID-19. *Journal of Business and Technical Communication*, 35(1), 7-14.
- Greenberg, J., & Jonas, E. (2003). Psychological motives and political orientation--The left, the right, and the rigid: Comment on Jost et al. (2003). *Psychological Bulletin*, 129(3), 376–382. <https://doi.org/10.1037/0033-2909.129.3.376>
- Grinberg, N., Joseph, K., Friedland, L., Swire-Thompson, B., & Lazer, D. (2019). Fake news on Twitter during the 2016 US presidential election. *Science*, 363(6425), 374–378.
- Guess, A. M., Lerner, M., Lyons, B., Montgomery, J. M., Nyhan, B., Reifler, J., & Sircar, N. (2020). A digital media literacy intervention increases discernment between mainstream and false news in the United States and India. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(27), 15536–15545.
- Guess, A., Nagler, J., & Tucker, J. (2019). Less than you think: Prevalence and predictors of fake news dissemination on Facebook. *Science advances*, 5(1), eaau4586, 1-8.
- Iyengar, S., & Massey, D. S. (2019). Scientific communication in a post-truth society. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 116(16), 7656–7661.
- Kahan, D. M. (2008). Cultural cognition as a conception of the cultural theory of risk. *HANDBOOK OF RISK THEORY*, S. Roeser, ed., Forthcoming, Harvard Law School Program on Risk Regulation Research Paper, (08-20).
- Kazemi, A., Garimella, K., Gaffney, D., & Hale, S. A. (2021). Claim matching beyond English to scale global fact-checking. *arXiv preprint arXiv:2106.00853*.
- Lewandowsky S. vd. (2020). *The debunking handbook*. <https://www.climatechangecommunication.org/wp-content/uploads/2020/10/DebunkingHandbook2020.pdf>

- Lewandowsky, S., Ecker, U. K., & Cook, J. (2017). Beyond misinformation: Understanding and coping with the "post-truth" era. *Journal of applied research in memory and cognition*, 6(4), 353-369.
- Lewandowsky, S., Ecker, U. K., Seifert, C. M., Schwarz, N., & Cook, J. (2012). Misinformation and its correction: Continued influence and successful debiasing. *Psychological science in the public interest*, 13(3), 106-131.
- Lim, S. S., & Tan, K. R. (2020). Front liners fighting fake news: Global perspectives on mobilising young people as media literacy advocates. *Journal of Children and Media*, 14(4), 529-535.
- Linville, D. L., & Warren, P. L. (2020). Troll factories: Manufacturing specialized disinformation on Twitter. *Political Communication*, 37(4), 447-467.
- Lorenzo-Dus, N., Blitvich, P. G. C., & Bou-Franch, P. (2011). On-line polylogues and impoliteness: The case of postings sent in response to the Obama Reggaeton YouTube video. *Journal of pragmatics*, 43(10), 2578-2593.
- Mayer J., Mussweiler T. (2011). Suspicious spirits, flexible minds: When distrust enhances creativity. *Journal of Personality and Social Psychology*, 101, 1262-1277.
- McGuire, W. J., & Papageorgis, D. (1962). Effectiveness of forewarning in developing resistance to persuasion. *Public Opinion Quarterly*, 26(1), 24-34.
- Nyhan, B., & Reifler, J. (2010). When corrections fail: The persistence of political misperceptions. *Political Behavior*, 32(2), 303-330.
- Oliver, J. E., & Wood, T. J. (2014). Conspiracy Theories and the Paranoid Style(s) of Mass Opinion. *American Journal of Political Science*, 58(4), 952-966. <http://www.jstor.org/stable/24363536> org/tr, Erişim Tarihi:(19.02.2020)
- Pamment, J. (2020). The EU's role in fighting disinformation: taking back the initiative.
- Pantazi, M., Papaioannou, K., & van Prooijen, J. W. (2022). Power to the people: The hidden link between support for direct democracy and belief in conspiracy theories. *Political Psychology*, 43(3), 529-548.
- Pennycook, G., & Rand, D. G. (2019). Lazy, not biased: Susceptibility to partisan fake news is better explained by lack of reasoning than by motivated reasoning. *Cognition*, 188, 39-50.
- Pfau, M., Haigh, M. M., Sims, J., & Wigley, S. (2007). The influence of corporate front-group stealth campaigns. *Communication research*, 34(1), 73-99.
- Porter, E., & Wood, T. J. (2021). The global effectiveness of fact-checking: Evidence from simultaneous experiments in Argentina, Nigeria, South Africa, and the United Kingdom. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 118(37), e2104235118.
- Robinson, O., Coleman, A., & Sardarizadeh, S. (2019). A report on anti-disinformation initiatives. Oxford University.
- Rodríguez-Pérez, C., Paniagua-Rojano, F. J., & Magallón-Rosa, R. (2021). Debunking political disinformation through journalists' perceptions: an analysis of Colombia's fact-checking news practices. *Media and Communication*, 9(1), 264-275.
- Roozenbeek, J., & Van der Linden, S. (2019). Fake news game confers psychological resistance against online misinformation. *Palgrave Communications*, 5(1), 1-10.

- Roozenbeek, J., van der Linden, S. Fake news game confers psychological resistance against online misinformation. *Palgrave Commun* 5, 65 (2019). <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0279-9>
- Roozenbeek, J., van der Linden, S. Fake news game confers psychological resistance against online misinformation. *Palgrave Commun* 5, 65 (2019). <https://doi.org/10.1057/s41599-019-0279-9>
- Saez-Trumper, D. (2019). Online disinformation and the role of wikipedia. *arXiv preprint arXiv:1910.12596*.
- Scales, D., Gorman, J., & Jamieson, K.H., (2021). The Covid-19 Infodemic — Applying the Epidemiologic Model to Counter Misinformation. *Perspective*. 385:678-681.
- Shaar, S., Martino, G. D. S., Babulkov, N., & Nakov, P. (2020). That is a known lie: Detecting previously fact-checked claims. *arXiv preprint arXiv:2005.06058*.
- Soares, F. B., Recuero, R., Volcan, T., Fagundes, G., & Sodr e, G. (2021). Research note: Bolsonaro’s firehose: How Covid-19 disinformation on WhatsApp was used to fight a government political crisis in Brazil. *Harvard Kennedy School Misinformation Review*.
- Sun, J., & Tang, J. (2011). A survey of models and algorithms for social influence analysis. *Social network data analytics*, 177-214.
- Tandoc Jr, E. C., Lim, Z. W., & Ling, R. (2018). Defining “fake news” A typology of scholarly definitions. *Digital journalism*, 6(2), 137-153. Erişim Tarihi: (19.02.2020)
- Thompson, D., Baranowski, T., Buday, R., Baranowski, J., Thompson, V., Jago, R., & Griffith, M. J. (2010). Serious video games for health: How behavioral science guided the development of a serious video game. *Simulation & gaming*, 41(4), 587-606.
- Traberg, C. S., Roozenbeek, J., & van der Linden, S. (2022). Psychological Inoculation against Misinformation: Current Evidence and Future Directions. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*, 700(1), 136–151. <https://doi.org/10.1177/00027162221087936>
- Turk Dil Kurumu Resmi İnternet Sayfası, Enformasyon, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim
- Van der Linden, S., Leiserowitz, A., Rosenthal, S., & Maibach, E. (2017). Inoculating the public against misinformation about climate change. *Global Challenges*, 1(2), 1600008.
- Varol, O., Ferrara, E., Davis, C., Menczer, F., & Flammini, A. (2017, May). Online human-bot interactions: Detection, estimation, and characterization. In *Proceedings of the international AAAI conference on web and social media* (Vol. 11, No. 1, pp. 280-289).
- Vosoughi, S., Mohsenvand, M. N., & Roy, D. (2017). Rumor gauge: Predicting the veracity of rumors on Twitter. *ACM transactions on knowledge discovery from data (TKDD)*, 11(4), 1-36.
- Walter, N., & Murphy, S. T. (2018). How to unring the bell: A meta-analytic approach to correction of misinformation. *Communication Monographs*, 85(3), 423–441. <https://doi.org/10.1080/03637751.2018.1467564>
- Walter, N., & Murphy, S. T. (2018). How to unring the bell: A meta-analytic approach to correction of misinformation. *Communication Monographs*, 85(3), 423-441.
- Walter, N., & Tukachinsky, R. (2020). A meta-analytic examination of the continued influence of misinformation in the face of correction: How powerful is it, why does it happen, and how to stop it?. *Communication research*, 47(2), 155-177.



Walter, N., Cohen, J., Holbert, R. L., & Morag, Y. (2020). Fact-checking: A meta-analysis of what works and for whom. *Political Communication*, 37(3), 350-375.

Wang, W. Y. (2017). " liar, liar pants on fire": A new benchmark dataset for fake news detection. *arXiv preprint arXiv:1705.00648*.

Zaragoza M. S., Mitchell K. J. (1996). Repeated exposure to suggestion and the creation of false memories. *Psychological Science*, 7, 294-300.

Zellers, R., Holtzman, A., Rashkin, H., Bisk, Y., Farhadi, A., Roesner, F., & Choi, Y. (2019). Defending against neural fake news. *Advances in neural information processing systems*, 32.

Zollo, F., Novak, P. K., Del Vicario, M., Bessi, A., Mozetič, I., Scala, A., ... & Quattrociocchi, W. (2015). Emotional dynamics in the age of misinformation. *PloS one*, 10(9), e0138740.

World Economic Forum. (2018, May). The Global Risks Report 2018 13th Edition. [https://www3.weforum.org/docs/WEF\\_GRR18\\_Report.pdf](https://www3.weforum.org/docs/WEF_GRR18_Report.pdf)

Pew Research Center.(2016). Digital Readiness Gaps. <https://www.pewresearch.org/internet/2016/09/20/digital-readiness-gaps/>

Fishkin, R. (2022 May 15). *SparkToro & Followerwonk Joint Twitter Analysis: 19.42% of Active Accounts Are Fake or Spam*. <https://sparktoro.com/blog/sparktoro-followerwonk-joint-twitter-analysis-19-42-of-active-accounts-are-fake-or-spam/>

Tools to Monitor Disinformation, <https://www.disinfo.eu/resources/tools-to-monitor-disinformation>

The SDG Communicator Toolkit, (2020). <https://sdg-communicator.org/toolkit/>  
<https://www.poynter.org/ifcn/>

StratCom activity report - Strategic Communication Task Forces and Information Analysis Division, ( 2022 March 24). [https://www.eeas.europa.eu/eeas/2021-stratcom-activity-report-strategic-communication-task-forces-and-information-analysis\\_en](https://www.eeas.europa.eu/eeas/2021-stratcom-activity-report-strategic-communication-task-forces-and-information-analysis_en)

East Stratcom Task Force, <https://euvsdisinfo.eu/about/#>

Factsheet: Rapid Alert System, (2019 March 19). [https://www.eeas.europa.eu/node/59644\\_en](https://www.eeas.europa.eu/node/59644_en)

EU Election Observation Missions, (2023 August 7). [https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-election-observation-missions-1\\_en](https://www.eeas.europa.eu/eeas/eu-election-observation-missions-1_en)

The Digital Methods Initiative, <https://wiki.digitalmethods.net/Dmi/DmiAbout>  
<https://aoir.org/supporttwitterapiopendata/>

AoIR signs open letter in support of Twitter API open data Access, (2023 February 16) <https://www.nbcnews.com/news/world/pope-says-fake-news-dates-adam-eve-says-truth-will-n840516>

Tools That Fight Disinformation Online, <https://www.rand.org/research/projects/truth-decay/fighting-disinformation/search.html>

Drog Group Disinformation Laboratories, <https://drog.group/cases>

Biteniece, N. vd., (2017 November 16). *Digital Hydra: Security Implications of False Information Online* <https://stratcomcoe.org/publications/digital-hydra-security-implications-of-false-information-online/205>



Kirby, E.J. (2016 December 5). *The city getting rich from fake news.* <https://www.bbc.com/news/magazine-38168281>

Adair, B. (2009 April 20). *PolitiFact wins Pulitzer* <https://www.politifact.com/article/2009/apr/20/politifact-wins-pulitzer/>

Burgos, P. (2009 June 27). *What 100,000 WhatsApp messages reveal about misinformation in Brazil.* <https://firstdraftnews.org/articles/what-100000-whatsapp-messages-reveal-about-misinformation-in-brazil/>

GLOBAL FACT-CHECKING SITES; Reporters Lab Maps, <https://reporterslab.org/fact-checking/>  
Game; Play Go Viral; <https://www.goviralgame.com/books/go-viral/>

Game; Cranky Uncle; <https://crankyuncle.com/>

Dictionary Sözlük; <https://www.dictionary.com/e/misinformation-vs-disinformation-get-informed-on-the-difference/>

World Health Organization; Munich Security Conference. <https://www.who.int/director-general/speeches/detail/munich-security-conference>

**GENİŞLETİLMİŞ ÖZET:** Yeni bilgi teknolojilerinin geliştirilmesiyle birlikte dezenformasyon ve yanlış bilgi içeren veri yığınlarının tarihin hiçbir döneminde olmayan boyutlara ulaştığı bilinmektedir. Dünyanın dört bir yanındaki politika yapıcılar bu süreçten farklı biçimlerde etkilenmiştir. 2016'daki ABD seçimleri sırasında yaşanan veri skandalları bu sürecin kırılma noktası olmuş ve Brexit vakasından sonra birçok yeni kavram ortaya atılmıştır. Dünyanın dört bir yanındaki hükümetler, istihbarat teşkilatları, kolluk kuvvetleri, siber güvenlik personelleri ve işletme sahipleri- operatörlerinin yabancı aktörler tarafından düşmanca dezenformasyonla karşı karşıya kalmaları, temel zorluklardan biridir. Bu dinamik ve ortaya çıkan siber güvenlik tehditlerine artan ilgiyle birlikte organize faaliyetler izlemek ve bunlara etkin bir şekilde yanıt vermenin önemi giderek artmaktadır. Yanlış bilgilendirme ve dezenformasyonla mücadelede 2016 yılında yapılan ABD başkanlık seçimleri ve Birleşik Krallık Avrupa Birliği üyeliğine ilişkin referandum ya da bilindiği adıyla Brexit kilometre taşları olmuştur. Donald Trump'ın seçilmesi ve Birleşik Krallık'ın Avrupa Birliği'nden ayrılmasıyla sonuçlanan Batı dünyası için çalkantılı sürprizlerin başlamasıyla birlikte yeni kavramlar tartışmaya açıldı. Sosyal medya ve enformatik çağıyla başlayan yanlış bilgi ve yalan haberlerin hızla yayılması (dezenformasyon), gerçek hakikat sonrası) ve yanlış bilgi (yanlış bilgi), sırasıyla Collins, Oxford ve Dictionary.com yılın kelimesi ilan edildi. Dezenformasyon ve yanlış bilginin yayılması, yeni hizmet sağlayıcıların, dünyadaki hükümetlerin, sivil toplum kuruluşlarının, sivil toplumun ve yanlış bilgi ve dezenformasyonla mücadelede pratik uygulamalara sahip özel girişimlerin ortaya çıkmasından kaynaklanan alanda politika yapıcılar ile kamusal alan arasında bir rekabet ve gerilim içeren birçok farklı yaklaşımla geliştirilmiştir. Bu makale, dezenformasyon ve sahte bilgilerle mücadelede geliştirilen bu yeni kavram, yaklaşım ve uygulamaları doğrudan incelemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma literatür analizi ile elde edilen nitel verilere dayanmaktadır. Bu doğrultuda belirlenen araştırma problemleri doğrultusunda sistematik literatür taraması yaklaşımı ile ulaşılabilecek araştırmalar belirlenmiş, araştırma literatüre sağlayacağı yenilikler çerçevesinde yapılandırılmış, araştırma soruları objektif odaklı belirlenmiştir. Bu bağlamda ortaya çıkan kavram planlama, tarama ve raporlama bileşenleri sentezde yer almıştır. Süreç eleştirel bir şekilde gözden geçirilmiş ve bulgularda kullanılan nihai öneriler listesi sıralanmıştır. Dezenformasyon ve yanlış bilgilendirme kontrol uygulamalarında müdahale kategorilerinde çeşitli ayrımlar yapılmaktadır. Bireylere

içeriğe maruz kalmadan önce sahte haberleri değerlendirme yetkisi vermeyi amaçlayanlar, maruz kaldıktan sonra yapısal değişiklikleri iyileştirmeyi amaçlayanlara ve maruz kalmayı önlemek için haber içeriğini tespit etmeyi amaçlayanlara ayrılabilir. Bu ayrım, kullanıcı tabanlı, içerik tabanlı veya politika müdahaleleri bağlamında da değerlendirilebilir. Bu amaçla sahte içeriğe maruz kalmadan önce, sonra ve maruz kaldıktan sonra dezenformasyon ağını analiz eden uygulamalar sistematik literatür taraması ile analiz edilmiştir. Ayrıca dünyanın farklı coğrafyalarında çeşitli ülkelerin uyguladığı politika girişimleri ve Türkiye'nin dezenformasyon ve yanlış bilgilendirme ile mücadelede alabileceği olası önlemler incelenmiştir. 2003-2017 yılları arasında yazılan makalelerde konu tipolojileri 6 ana konuya dayanmaktadır. Bunlar hiciv, parodi, uydurma, manipülasyon, propaganda ve reklamcılık kategorilerinde genel, parodi veya hiciv, bağlantı veya tıklama tuzakları, yanıltıcı veya sahte içerik, yanlış bilgiler (çarpıtmalar), manipüle edilmiş içerik (kasıtlı çarpıtmalar) kullanılmaktadır. Dezenformasyonun sınıflandırılmasında genel bir kabul olmamasına rağmen, sınıflandırmalar farklılık göstermektedir. Örneğin Brezilya WhatsApp gruplarında yer alan içeriği inceleyen araştırmada Çarpıtma, Uydurmalar ve Komplo teorileri dahil 3 başlıkta sınıflandırılıyor. Gerekli müdahalelerin tasarlanması için müdahale öncesi veri ağı haritasının analizlerinde içerik analizine dayalı yaklaşımlar incelenir. Son yılların en önemli ve hatta en yaratıcı uygulamalarından biri de kötü haber oyunudur. Oyunun amacı, kontrollü bir ortamda dezenformasyon üretmek ve yaymak, aynı zamanda çevrimiçi bir takip kazanmak ve güvenilirliği korumaktır. Mücadeleye yönelik bilinen en klasik yaklaşım, Dijital medya okuryazarlığının birçok ülkede ilk ve orta öğretim müfredatı haline getirilmiş olmasıdır. Bahsedildiği gibi literatürde umut verici olarak kabul edilen uygulamalar a priori uyarı sistemleridir. Bireyler kendilerine verilecek bilgilerin yanlış olabileceği konusunda önceden uyarılırsa, etkileri azaltılabilir. Ancak bu uyarıların etkili olabilmesi için genel dezenformasyon veya yanlış bilgilendirme uyarıları yerine dezenformasyonun devam eden etkilerine yönelik özel uyarılar rutin olarak verilmelidir. Böylece, mesaj alıcıları bilgileri rutin olarak etiketleme fırsatına sahip olacaklardır. Düzeltmeye rağmen yanlış bilginin devam eden etkisini inceleyen bir başka çalışmada, yanlış bilgiye maruz kalma ile tahrifat arasındaki zaman gecikmesi ne kadar uzun olursa, yanlış bilginin devam eden etkisinin o kadar güçlü olduğu ortaya çıkmaktadır. Buna göre akıcılık ve aşinalık ters yöndedir. Akıştaki bilgiler daha doğru olarak kabul edilir. Ancak bilgiler tanıdık oldukça yanlış bilgiler zihinde kök salabilir. Günümüzün en önemli paradoksu, küresel iletişimin yanı sıra toplumlar arasındaki farklılıkların orantılı bir şekilde artmasıdır. Çevrimiçi dünyalar, her biri kendi içinde sert bir kabuk haline gelen görüşlerin yeniden pekiştirildiği bilgi ortamları üretir. Bu yeni sanal alanlar, farklı görüşlerin çeşitliliğini kısıtlar, fikir onayını ve ideolojik coşkuyu teşvik eder. Söz konusu balkanlaşma ve şartlandırılmış sanal ortamlar dezenformasyon için en uygun koşulları sağlamaktadır. Her halükârda, dezenformasyona karşı mücadele, fikir çeşitliliğini desteklemeli ve ideolojik koşulları zayıflatmak için stratejiler geliştirmelidir. Çevrimiçi medya araçları aracılığıyla büyük ölçekte yayılan yanlış bilgilendirme ve dezenformasyon içeriğine karşı doğru ve hızlı çözümlere duyulan ihtiyaç her geçen gün artmaktadır.

**EXTENDED ABSTRACT:** It is known that with the development of new information technologies, piles of data containing disinformation and misinformation have reached dimensions that have never been in any period of history. Policy makers around the world have been affected by this process in different forms. the data scandals experienced during the US election in 2016 became the breaking point of this process, and many new concepts were put forward after the Brexit case. Governments around the world, intelligence agencies, law enforcement, cyber security, personnel, and business owners-one of the fundamental challenges that operators are facing hostile disinformation by foreign actors,

organized activities together with the growing interest in the dynamic and emerging cyber security threats is to monitor and respond effectively to them. In the fight against misinformation and disinformation, the US presidential elections held in 2016 and the referendum on the membership of the European Union of the United Kingdom, or Brexit as it is known, have been milestones. With the election of Donald Trump as president and the beginning of turbulent surprises for the Western world, which resulted in the departure of the United Kingdom from the European Union, new concepts have been opened for discussion. Social media and the rapid spread of misinformation and fake news that began with the era of Informatics (disinformation), the actual post-truth) and misinformation (misinformation), respectively, Collins Dictionary and Oxford dictionary Dictionary.com'has been declared word of the year. Disinformation and the dissemination of false information is data that contains a rivalry and tension between policy makers and the public sphere in the field caused by the emergence of new service providers, governments around the world, non-governmental organizations, civil society and private initiatives with practical applications in the struggle with false information and disinformation by many different approaches have been developed. This article aims to directly examine this new concept, approach and applications developed in the fight against disinformation and fake information. This research is based on qualitative data obtained by literature analysis. In accordance with the research problems determined in this direction, the most accurate researches that can be achieved with the systematic literature review approach have been determined, the research has been structured within the framework of the innovation that it will provide to the literature, the research questions have been determined objectively oriented. In this context, the concept that has emerged has been included in the synthesis under the planning, scanning and reporting components. The process has been critically reviewed, and the final list of recommendations used in the findings has been sorted. Various distinctions are made in the intervention categories in the disinformation and misinformation control practices. Those that aim to empower individuals to evaluate fake news before exposure to the content can be divided into those that aim to improve structural changes after exposure and those that aim to detect news content to prevent exposure. This distinction can also be evaluated in the context of user-based, content-based or policy interventions. For this purpose, applications that analyze the disinformation network before, after exposure to fake content and after exposure have been analyzed by systematic literature review. In addition, the policy initiatives implemented by various countries in different geographies of the world and the possible measures that Turkey can take in the fight against disinformation and misinformation were examined. In the articles written between 2003 and 2017, Decoy news typologies are based on 6 main topics. These are satire, parody, fabrication, manipulation, propaganda and advertising. In general, parody or satire, link or click traps, misleading or fake content, false contexts (distortions), manipulated content (intentional distortions) are used in the categories. Although there is no general acceptance in the classification of disinformation, the classifications differ. For example, in the research that examines the content contained in Brazilian WhatsApp groups, Distortion is classified in 3 headings, including Fabrications and Conspiracy theories. The analysis of the data network map before the intervention is carried out in order to design the necessary interventions. In this section, content analysis-based approaches will be examined. One of the most important and even the most creative applications of recent years is the bad news game. The goal of the game is to generate and spread disinformation in a controlled environment, while at the same time gaining an online following and maintaining credibility. The most classic known approach to combat is Digital media literacy has been made a primary and secondary education curriculum in

many countries. As mentioned, the accepted applications that are seen as promising in the literature are a priori warning systems. If individuals are warned in advance that the information to be given to them may be incorrect, its effects can be reduced. However, for these warnings to be effective, special warnings for the ongoing effects of disinformation should be given routinely instead of general warnings for disinformation or misinformation. Thus, message recipients will have the opportunity to routinely label information. In another study that examined the continuing effect of misinformation despite correction, it turns out that the longer the time delay between exposure to misinformation and Dectification, the stronger the ongoing effect of misinformation. Accordingly, fluency and familiarity are in the opposite direction. The information in the stream is considered more accurate. But Tue familiar quite misinformation can take root in the mind The most important paradox of today is that along with global communication, differences between societies are increasing Decently. Online worlds produce informatic environments in which opinions, each of which has become a hard shell in itself, are not reshaped and reinforced, but reinforced. These new virtual spaces restrict the diversity of different opinions, encourage idea approval and ideological fervor. The balkanization and conditioned virtual environments in question provide the most favorable conditions for disinformation. In any case, the fight against disinformation should support the diversity of ideas and develop strategies to weaken ideological conditionings. The need for accurate and fast solutions against misinformation and disinformation content spread on a huge scale through online media tools is of greater.